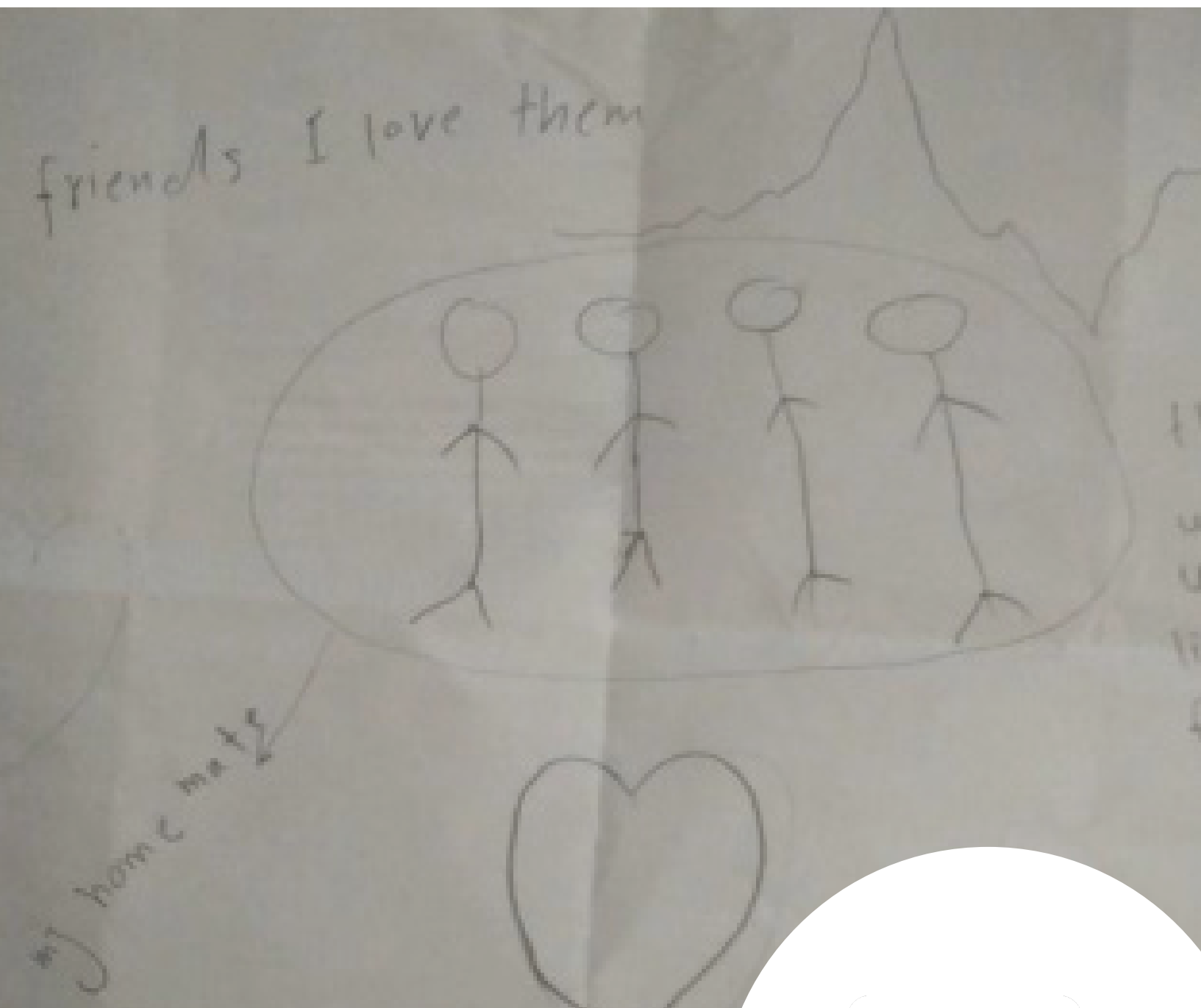

“Οι άνθρωποι που μας στηρίζουν, είναι σαν βουνό για μένα... ψηλό και δυνατό”.

Ένταξη Ασυνόδευτων Παιδιών στην Ελλάδα: Ευκαιρίες, Προκλήσεις και Συστάσεις

2022

Family
for every child

CHILDHOOD
ON THE MOVE

ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΟΥ

Επικεφαλής έρευνας: Joanna Wheeler

Υπεύθυνη έργου: Ελεάννα Μπουραντάνη

Ερευνήτρια: Βασιλική Θεοχαρίδου

Βοηθός Έρευνας και Έργου: Εμμανουέλα Σολδάτου

Διόρθωση και επιμέλεια: Joanna Wheeler, Anne-Marie Barry, Jonathan Blagbrough, , Ελεάννα Μπουραντάνη, Εμμανουέλα Σολδάτου, Leo Kraus

METAdrasi

Athens Greece:

7, 25 Martiou Str, 17778 Tavros

Tel: (+30) 214 100 8700

Fax: (+30) 210 4831611

Thessaloniki Greece:

Vilara 7, 54625 Valaoritou

Tel: (+30) 2310 501151

Email: info@metadrasi.org

Πίνακας περιεχομένων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	4
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΚΡΩΝΥΜΩΝ	5
ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ	5
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	7
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΩΝ ΚΥΡΙΟΤΕΡΩΝ ΣΗΜΕΙΩΝ	7
Σημαντικά ευρήματα	10
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	12
2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	15
2.1. Σκοπός	15
2.2. Στόχοι	16
2.3. Δραστηριότητες διαβούλευσης	16
2.4. Έργο Photovoice	18
2.5. Ηθική και προστασία	19
3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ	20
3.1. Κοινωνικές και πολιτιστικές πτυχές της ένταξης	20
3.1.1. Εκπαίδευση	20
3.1.2. Διαδρομές απασχόλησης	22
3.1.3. Εναλλακτική φροντίδα (SIL/SILA και ανάδοχη φροντίδα)	22
3.2. Νομικές πτυχές της ένταξης	24
3.3. Πτυχές κοινωνικής συνοχής	25
3.3.1. Πρόσβαση και ποιότητα υπηρεσιών	25
3.3.2. Δίκτυα φροντίδας/δυναμική της οικογένειας	26
4. ΒΑΣΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥΡΗΟΤΟΝΟΙΣΕ	28
Φωνές των ασυνόδευτων ανηλίκων	28
5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	30
6. ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ	30
6.1. Για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής	30
6.2. Για ΜΚΟ και επαγγελματίες	31
7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	33

Ευχαριστίες

Αυτή η έκθεση παρουσιάζει τα βασικά ευρήματα των συνεδριών που διεξήγαγε η ΜΕΤΑδραση-Δράση για τη Μετανάστευση και την Ανάπτυξη, στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος “Ένταξη των παιδιών σε μετακίνηση μεταξύ Μέσης Ανατολής και Ευρώπης” με επικεφαλής το Family for Every Child. Αυτό το ερευνητικό έργο περιλαμβάνει συνεδρίες σε Ελλάδα, Γερμανία και Λίβανο – βασικές χώρες διέλευσης και προορισμού για ασυνόδευτα παιδιά και παιδιά χωρισμένα από τις οικογένειες τους. Τα ευρήματα της έκθεσης που παρουσιάζονται εδώ επιτρέπουν την καλύτερη κατανόηση του τι λειτουργεί και ποιες βελτιώσεις χρειάζονται όσον αφορά την ένταξη των ασυνόδευτων αγοριών και κοριτσιών που ζουν στην Ελλάδα.

Είμαστε ευγνώμονες προς την ομάδα του Family for Every Child – Joanna Wheeler, Anne-Marie Barry, Jonathan Blagbrough – για την καθοδήγησή τους σε όλη τη διαδικασία και τα χρήσιμα σχόλιά τους

σε προηγούμενα προσχέδια αυτής της έκθεσης. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στην Joanna Wheeler για τις πολύτιμες γνώσεις της σε όλη τη διαδικασία του Photovoice και στην Comic Relief για τη χρηματοδότηση του έργου.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά το προσωπικό της ΜΕΤΑδρασης στην Αθήνα για τον χρόνο, την υποστήριξη και τη συμμετοχή τους στο έργο. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στους ανάδοχους γονείς που μοιράζονται τις πολύτιμες εμπειρίες τους και στους ειδήμονες του πεδίου για τον πολύτιμο χρόνο και την επαγγελματική τους εμπειρία.

Η πιο θερμή και βαθύτατη ευγνωμοσύνη μας είναι προς τα αγόρια και τα κορίτσια που άνοιξαν τα σπίτια τους, μοιράστηκαν τον χρόνο, τις εμπειρίες, τις ανησυχίες, τα όνειρα και τις ελπίδες τους και συμμετείχαν δημιουργικά στο εργαστήριο του Photovoice.

Κατάλογος ακρωνύμων

EKKA	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης	SILA/ΥΑΔΑ	Υποστηριζόμενη αυτόνομη διαβίωση για ενήλικες
ΣΟΕ	Συζητήσεις ομάδων εστίασης	AA	Ασυνόδευτος ανήλικος
PV	Photovoice	UNHCR	Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες
SIL/ΥΑΔ	Υποστηριζόμενη αυτόνομη διαβίωση		

Γλωσσάριο

Όρος	Ορισμός
Ένταξη	Ως 'ένταξη' νοείται εδώ η αμοιβαία διαδικασία ενός παιδιού που γεννήθηκε στο εξωτερικό και της νέας κοινότητας υποδοχής του/της που μαθαίνουν να εκτιμούν και να αποδέχονται ο ένας τον άλλον έτσι ώστε να υπάρξει μια αίσθηση ασφάλειας, βιωσιμότητας και ανήκειν. Υπάρχουν διάφορες αντιλήψεις και ορισμοί της ένταξης στη βιβλιογραφία. Αυτός ο ορισμός διατυπώθηκε από την Joanna Wheeler για τους σκοπούς αυτής της μελέτης. Δεν ισχύει για παιδιά που είναι με τις οικογένειές τους και δεν είναι χωρισμένα από αυτές.
Χώρα διέλευσης	Το μέρος/χώρα που θεωρείται ως προσωρινό στάδιο του ταξιδιού του παιδιού μέχρι να φτάσει στον τελικό του προορισμό.
Υποστηριζόμενη αυτόνομη διαβίωση	Μονάδες φροντίδας όπου τα παιδιά και οι νέοι ενήλικες, σε μια μικρή ομάδα, ενθαρρύνονται να αποκτήσουν – μέσω της υποστήριξης από εξειδικευμένο προσωπικό – τις απαραίτητες δεξιότητες για την αυτονομία στην κοινωνία (βλ. Cantwell 2010).

Αναδοχή

Για τους σκοπούς της εναλλακτικής φροντίδας, “τα παιδιά τοποθετούνται από μια αρμόδια αρχή... στο οικιακό περιβάλλον μιας οικογένειας διαφορετικής από την οικογένεια των παιδιών, που έχει επιλεγεί, διαθέτει τα προσόντα, την έγκριση και την επίβλεψη για την παροχή αυτής της φροντίδας” (βλ. ΟΗΕ 2010 Άρθρο 29.γ.ii).

Ασυνόδευτα παιδιά/ανήλικοι

Παιδιά που έχουν χωριστεί και από τους δύο γονείς και άλλους συγγενείς και δεν τα φροντίζει ενήλικας ο οποίος, σύμφωνα με τον νόμο ή τα έθιμα, είναι υπεύθυνος γι' αυτό (βλ. [Ελάχιστα πρότυπα για την προστασία του παιδιού στην ανθρωπιστική δράση – Έκδοση 2019](#), σελ. 315).

Κοινωνική συνοχή

Υπάρχει μεγάλη ασάφεια με αυτόν τον όρο στη βιβλιογραφία. Αυτή η έκθεση συμφωνεί σε μεγάλο βαθμό με τον ορισμό που χρησιμοποίησε ο Jenson (1998), ο οποίος έχει περιγράψει πέντε διαστάσεις στην προσπάθειά του να ορίσει την κοινωνική συνοχή:

1. Σύνδεση/απομόνωση (μοίρασμα κοινών αξιών, αίσθημα του ανήκειν στην ίδια κοινότητα).
 2. Συμπερίληψη/αποκλεισμός (ποιος έχει ή δεν έχει ευκαιρίες να συμμετάσχει στην οικονομία).
 3. Συμμετοχή/παθητικότητα (συμμετοχή στη διαχείριση δημοσίων υποθέσεων, τρίτος τομέας).
 4. Αποδοχή/απόρριψη (πλουραλισμός στα γεγονότα αλλά και ως αρετή, δηλ. ανεκτικότητα στις διαφορές).
 5. Αξιοπιστία/αναξιοπιστία (διατήρηση δημόσιων και ιδιωτικών ιδρυμάτων που ενεργούν ως διαμεσολαβητές, π.χ. πόσο επαρκώς τα διάφορα ιδρύματα εκπροσωπούν τους ανθρώπους και τα συμφέροντά τους).
-

Σύνοψη

Στόχος αυτής της έκθεσης είναι να παρουσιάσει βασικά ευρήματα και συστάσεις σχετικά με την ένταξη των παιδιών σε μετακίνηση -κυρίως από τη Μέση Ανατολή προς την Ευρώπη-, τα οποία διαμένουν προσωρινά στην Ελλάδα σε εναλλακτικές μονάδες φροντίδας, συμπεριλαμβανομένης της αναδοχής και της υποστηριζόμενης αυτόνομης διαβίωσης. Μέσω αυτού του έργου σκοπεύουμε να συμβάλουμε στη χάραξη καλύτερα στοχευμένων πολιτικών και πρακτικών για την ένταξη των παιδιών στην Ελλάδα. Μέσα από ποιοτική έρευνα με

22 ενήλικες επαγγελματίες και ανάδοχους γονείς και 22 ασυνόδευτα παιδιά σε εναλλακτική φροντίδα, η μελέτη διερευνά ευκαιρίες για ένταξη καθώς και τις προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν για αυτά τα παιδιά. Τα ευρήματα και οι συστάσεις επικεντρώνονται τόσο στις επιτυχίες της ένταξης όσο και στους παράγοντες που την εμποδίζουν, καθώς και στις δράσεις που πρέπει να εφαρμοστούν προκειμένου να προωθηθεί η επιτυχής ένταξη των ασυνόδευτων παιδιών στο μέλλον.

Περίληψη των κυριότερων σημείων

Τα παιδιά είναι μια από τις πιο ευάλωτες ομάδες, ειδικά όσα διασχίζουν τα σύνορα με τη βία ή οικειοθελώς – είτε είναι μετανάστες, πρόσφυγες, είτε αιτούντες άσυλο. Τα παιδιά που διασχίζουν τα σύνορα χωρίς να συνοδεύονται από γονείς, συγγενείς ή ενήλικες που είναι υπεύθυνοι για τη φροντίδα τους από το νόμο ή τα έθιμα είναι γνωστά ως «ασυνόδευτοι ανήλικοι (ΑΑ)» ή «ασυνόδευτα παιδιά».¹ Αυτά τα παιδιά είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένα σε κινδύνους όπως η εκμετάλλευση και η βία στα διάφορα στάδια του ταξιδιού τους. Με την άφιξή τους σε χώρες της πρώτης γραμμής της ΕΕ, όπως η Ελλάδα, μια από τις πιο πιεστικές προκλήσεις είναι η προστασία και η ένταξή τους στην κοινωνία υποδοχής, η αναγνώρισή τους και η κοινωνική τους συμμετοχή.²

Το Δεκέμβριο του 2021, 2.225 ασυνόδευτοι ανήλικοι διέμεναν στην Ελλάδα, εκ των οποίων 1.650 σε δομές φιλοξενίας, 305 σε υποστηριζόμενη αυτόνομη διαβίωση (SIL) και τα υπόλοιπα σε άλλες εγκαταστάσεις φιλοξενίας. Η συντριπτική τους

πλειοψηφία είναι αγόρια (91%), ηλικίας 14–18 ετών, κυρίως από το Αφγανιστάν (25%), το Πακιστάν (25%) και τη Συρία (11%). Τα υπόλοιπα έρχονται κυρίως από αφρικανικές χώρες όπως η Σομαλία και η Ερυθραία.³ Από τον Ιανουάριο του 2016, 38.105 παιδιά σε μετακίνηση έχουν φτάσει στην Ελλάδα, υπογραμμίζοντας την ανάγκη διασφάλισης των δικαιωμάτων και των αναγκών τους στο πλαίσιο της ένταξης στην κοινωνία υποδοχής. Αν και η Ελλάδα αλλάζει αυτήν τη στιγμή την προσέγγισή της από μια χώρα υποδοχής “έκτακτης ανάγκης” παιδιών που ζητούν άσυλο σε μια πιο μακροχρόνια “φιλοξενία”, πολλά παιδιά που φτάνουν στη χώρα εξακολουθούν να την αντιλαμβάνονται ως “το κατώφλι της Ευρώπης”,⁴ με άλλα λόγια, ως χώρα διέλευσης.

Αυτή η ερευνητική εργασία πραγματοποιήθηκε από την ομάδα της ΜΕΤΑδρασης, σε συνεργασία με και υπό την καθοδήγηση του Family for Every Child, ως μέρος ενός έργου που χρηματοδοτείται από το Comic Relief. Παρέχει μια επισκόπηση των ευκαιριών που

¹ Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού (2005) Γενικό Σχόλιο 6: Χειρισμός ασυνόδευτων παιδιών και παιδιών χωρισμένων από τις οικογένειες τους εκτός της χώρας καταγωγής τους.

² Eide, K. (2007) Αναγνώριση και κοινωνική ένταξη: Η ερμηνεία των παιδιών εν κινήσει. *Γλώσσα και Διαπολιτισμική Επικοινωνία*, 7.2: 122–132.

³ NCSS (2021) GR EKKA dashboard 2021. GR EKKA dashboard 2021. Ενημέρωση κατάστασης:: Ασυνόδευτα παιδιά στην Ελλάδα.31 Δεκεμβρίου 2021

⁴ Cabot, H. (2014) *Στο κατώφλι της Ευρώπης: Άσυλο και υπηκοότητα στην Ελλάδα*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

έχουν τα παιδιά για επιτυχή ένταξη στην Ελλάδα και των παραγόντων που περιορίζουν αυτήν την ένταξη, τόσο σε ατομικό όσο και σε δομικό επίπεδο.

Η ΜΕΤΑδραση υλοποιεί προγράμματα υποδοχής και ένταξης προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα από το 2009 και παρέχει εξειδικευμένες

υπηρεσίες με στόχο την κάλυψη των κενών στον τομέα της προστασίας και φροντίδας των ΑΑ και την ανταπόκριση στις ανάγκες τους. Τέτοιες πρωτοβουλίες είναι τα προγράμματα υποστηριζόμενης αυτόνομης διαβίωσης ανηλίκων (SIL), υποστηριζόμενης ανεξάρτητης διαβίωσης ενηλίκων (SILA) και το πρόγραμμα αναδοχής.

Πρόγραμμα Ηλικία Λειτουργικό πλαίσιο Άλλες πληροφορίες

SIL	16-18	Τα ασυνόδευτα παιδιά διαμένουν σε διαμερίσματα, με το καθένα να φιλοξενεί έως τέσσερις νέους. Μια διεπιστημονική επαγγελματική ομάδα διευκολύνει την πρόσβασή τους στην εκπαίδευση, την υγεία και άλλες απαραίτητες υπηρεσίες και υποστηρίζει την ανάπτυξή τους, τη σταδιακή αυτονομία και την αυτάρκειά τους. Οι επωφελούμενοι λαμβάνουν χρηματική βοήθεια ύψους 150 € το μήνα και υποστήριξη για τη διαχείρισή της.	Λειτουργήσε για πρώτη φορά στην Ελλάδα από τη ΜΕΤΑδραση τον Ιανουάριο του 2018 ως πιλοτικό μοντέλο βέλτιστων πρακτικών, με την υποστήριξη της UNICEF, της Εισαγγελίας Ανηλίκων και του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ). ⁵ Το 2019 το πρόγραμμα κλιμακώθηκε σημαντικά, με άλλους οργανισμούς να ανοίγουν διαμερίσματα, ενώ στις αρχές του 2020 εισήχθη ένα ρυθμιστικό πλαίσιο από την κυβέρνηση. Από το 2021, η ΜΕΤΑδραση λειτουργεί 14 διαμερίσματα και έχει φιλοξενήσει 173 ωφελούμενους από το 2018.
------------	-------	---	--

SILA	18+	Οι νεαροί ενήλικες, που είναι πρώην κάτοικοι του SIL, φιλοξενούνται σε διαμερίσματα μέχρι να διασφαλίσουν τις βασικές δεξιότητες που απαιτούνται για να ζήσουν μια πλήρως ανεξάρτητη ζωή. Έχουν πρόσβαση σε ψυχοκοινωνική υποστήριξη, εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση, επαγγελματική συμβουλευτική και άλλες υπηρεσίες ανάλογα με τις ανάγκες τους.	Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που έχουν λάβει άσυλο στην Ελλάδα δεν λαμβάνουν στήριξη, είτε στέγαση είτε οικονομική βοήθεια, από την ημέρα που ενηλικιώνονται.. Αυτό το θεσμικό κενό στην παροχή προστασίας και στέγασης για νέους ενήλικες στοχεύει να καλύψει η ΜΕΤΑδραση με το πρόγραμμα SILA. Το πρώτο διαμέρισμα ξεκίνησε να λειτουργεί το 2018 και η ΜΕΤΑδραση λειτουργεί πλέον τρία διαμερίσματα για αγόρια και ένα για κορίτσια, σε Αθήνα και Καλαμάτα, και έχει φιλοξενήσει 163 δικαιούχους έκτοτε.
-------------	-----	--	---

⁵ Ευρωπαϊκός Ιστότοπος για την Ένταξη (2018) "Για πρώτη φορά στην Ελλάδα, υποστηρίζεται η ανεξάρτητη διαβίωση για τα κορίτσια πρόσφυγες", 24 Νοεμβρίου.

ΑναδοχήΜέχρι
18

Αρχικά δημιουργήθηκε για να παρέχει ένα οικογενειακό περιβάλλον μέχρι την επανένωση του παιδιού με την οικογένειά του, αλλά ο μεγάλος αριθμός των αιτήσεων επανένωσης που απορρίφθηκαν οδήγησε σε επέκταση του προγράμματος το 2017, μέσω μακροχρόνιας αναδοχής με προοπτικές υιοθεσίας.

Έγινε γνωστό στο προσφυγικό μέσω της ΜΕΤΑδρασης το 2016. Το πρόγραμμα αποτελεί διεθνές μοντέλο εναλλακτικής φροντίδας για ανηλίκους και εφαρμόζεται σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, και σε συνεργασία με την Εισαγγελία και όλες τις αρμόδιες αρχές.

Μέχρι σήμερα, **109** παιδιά έχουν φιλοξενηθεί σε ανάδοχες οικογένειες.

Ο σκοπός αυτής της μελέτης είναι να δημιουργήσει συστάσεις για την ένταξη στις χώρες υποδοχής παιδιών που διασχίζουν τα σύνορα, κυρίως μέσω του διαδρόμου της Μέσης Ανατολής προς Ευρώπη. Παρέχει μια επισκόπηση των υφιστάμενων οδών ένταξης για τα ασυνόδευτα παιδιά που ζουν σε εναλλακτική φροντίδα στην Ελλάδα και της μετάβασής τους στην ανεξαρτησία. Παρέχει στοιχεία για τους παράγοντες που είτε διευκολύνουν είτε περιορίζουν τη διαδικασία κοινωνικής ένταξης και συμμετοχής των ασυνόδευτων παιδιών στην κοινωνία και επιδιώκει να συμβάλει στη χάραξη στοχευμένων πολιτικών και πρακτικών για την ενσωμάτωσή τους. Για να επιτευχθούν αυτές οι συστάσεις, συμμετείχαν άτομα με βιωματική εμπειρία, καθώς και εργαζόμενοι και επαγγελματίες που μπορούσαν να παράσχουν στοιχεία από την εμπειρία εργασίας τους σε θέματα που σχετίζονται με την ένταξη των παιδιών.

Οι κύριοι στόχοι της έρευνας ήταν ο εντοπισμός ζητημάτων σχετικά με την ενσωμάτωση των ασυνόδευτων παιδιών, απαντώντας στις ακόλουθες τρεις ερωτήσεις:

- α) Ποιες είναι οι επιτυχίες της τοπικής ενσωμάτωσης των ασυνόδευτων παιδιών στην Ελλάδα;
- β) Ποιες είναι οι προκλήσεις της τοπικής ενσωμάτωσης των ασυνόδευτων παιδιών στην Ελλάδα;
- γ) Ποιες βελτιώσεις χρειάζονται στην πολιτική και την πρακτική;

Όλες αυτές οι ερωτήσεις απευθύνθηκαν μέσω συνεδριών με τους συμμετέχοντες του έργου, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν μεταξύ Μαρτίου και Νοεμβρίου 2021 με παιδιά και νέους ενήλικες ηλικίας 16 – 18 ετών. Η καινοτομία αυτού του ερευνητικού έργου έγκειται στο έργο Photonoice - μια συμμετοχική προσέγγιση όπου οι συμμετέχοντες εκφράζουν τις σκέψεις, τις ιδέες και τις ανησυχίες τους μέσω της ενεργού συμμετοχής και της φωτογραφίας.

Το μεθοδολογικό πλαίσιο είναι ποιοτικό, ενσωματώνει μεθοδολογία έρευνας ενεργούς συμμετοχής, συζητήσεις σε ομάδες εστίασης και ατομικές συνεντεύξεις. Η έκθεση βασίζεται στα ευρήματα από την οπτική γωνία των παιδιών και των φροντιστών τους στα διαμερίσματα υποστηριζόμενης αυτόνομης διαβίωσης (SIL) καθώς και στα υποστηριζόμενα διαμερίσματα αυτόνομης διαβίωσης για νέους ενήλικες (SILA) και εκείνων που βρίσκονται υπό ανάδοχη φροντίδα. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν μέσω τεσσάρων συζητήσεων σε ομάδες εστίασης με 16 ασυνόδευτα παιδιά και νεαρούς ενήλικες (οι τρεις νεαροί ενήλικες είχαν κλείσει πρόσφατα τα 18). Τρεις συνεδρίες Photovoice με οκτώ ασυνόδευτα παιδιά (δύο από αυτά συμμετείχαν και στις συζητήσεις της ομάδας εστίασης) - τα οποία κατοικούν σε SIL και SILA. Υπήρχαν επίσης τρεις ομάδες εστίασης με 12 εργαζομένους των SIL και μία συζήτηση ομάδας εστίασης με έξι ανάδοχους γονείς. Η έκθεση

ενσωματώνει επίσης ευρήματα από συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με τέσσερις ειδήμονες του πεδίου που εμπλέκονται στην παροχή φροντίδας σε ασυνόδευτα παιδιά.

Κατά τη διάρκεια των συνεδριών Photovoice, τα οκτώ παιδιά συζήτησαν ενεργά τις ανησυχίες τους μέσω της χρήσης φωτογραφίας, έθεσαν ζητήματα της κοινότητας μέσω ομαδικών συζητήσεων και ανέδειξαν σημεία προς τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής για να επιτύχουν κοινωνική αλλαγή σε θέματα που επηρεάζουν την ευημερία τους.⁶ Ενώ περιλαμβάνεται μια σύνοψη των ευρημάτων από το έργο Photovoice σε αυτήν την έκθεση, τα πλήρη ευρήματα και λεπτομέρειες σχετικά με τη μεθοδολογία βρίσκονται σε ξεχωριστή έκθεση.

Τα βασικά ευρήματα σχετικά με την ενσωμάτωση των ασυνόδευτων παιδιών περιγράφονται παρακάτω.

Σημαντικά ευρήματα

Νομικό καθεστώς

αυτό παίζει καθοριστικό ρόλο στην ένταξη, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις επηρεάζεται επιπλέον από ατομικά κίνητρα (π.χ. ασυνόδευτα παιδιά που δεν δικαιούνται άσυλο στην Ελλάδα μπορεί να προσπαθήσουν περισσότερο να μάθουν τη γλώσσα και να βρουν δουλειά για να αυξήσουν την πιθανότητα παραμονής). Οι καθυστερήσεις στη διαδικασία εξέτασης ασύλου, μαζί με περίπλοκες και ακατανόητες διοικητικές διαδικασίες επηρεάζουν σοβαρά την ψυχολογία των παιδιών, την πρόσβαση στην εκπαίδευση και την απασχόληση.

Ηλικία

τα περισσότερα ασυνόδευτα παιδιά φτάνουν στην Ελλάδα σε ηλικία 16–17 ετών και έχουν λίγο χρόνο πριν την ενηλικίωσή τους, και άρα την υποχρεωτική απομάκρυνσή τους από τα SIL. Αυτή

η μετάβαση επηρεάζει τις προσπάθειές τους για την κοινωνική συμμετοχή, την εκμάθηση γλώσσας, τη φοίτηση στο σχολείο, τις ευκαιρίες τους να αποκτήσουν επαγγελματικές δεξιότητες και τη δημιουργία σχέσεων.

Σχέσεις

Οι τυπικές και άτυπες σχέσεις με ενήλικες και συνομηλίκους, συμπεριλαμβανομένου του υποστηρικτικού προσωπικού, είναι απαραίτητες για την κοινωνική ένταξη των ασυνόδευτων ανηλίκων, ειδικά για την υποστήριξή τους για να ξεπεράσουν τις προκλήσεις της ζωής τους. Συγκεκριμένα, ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού σε χώρους εναλλακτικής φροντίδας και ο ρόλος του παιδαγωγού στα σχολεία είναι ζωτικής σημασίας, σύμφωνα με τα ασυνόδευτα παιδιά. Οι σχέσεις εμπιστοσύνης και η υποστήριξη φαίνεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία αυτών των δικτύων.

⁶ Wang, C. and Burris, M.A. (1997) Photovoice: Ιδέα, μεθοδολογία και χρήση για συμμετοχική εκτίμηση αναγκών. *Health Education & Behaviour*, 24: 369–387.

Οικογένεια

η στενή επικοινωνία και οι δεσμοί με τις οικογένειές τους στην πατρίδα τους είναι ζωτικής σημασίας και θεμελιώδεις για την ευημερία των ασυνόδευτων ανηλίκων. Επιδιώκουν τακτική επαφή με τους γονείς τους, οι οποίοι τους καθησυχάζουν και ενθαρρύνουν την πορεία τους στη χώρα υποδοχής.

Εκπαίδευση

η εγγραφή σε δημόσια σχολεία και η επαγγελματική κατάρτιση παίζει σημαντικό ρόλο στην ένταξη των ασυνόδευτων παιδιών στην κοινωνία υποδοχής.

Εργασία

η ανεργία και οι δυσκολίες πρόσβασης στην αγορά εργασίας προκαλούν άγχος και απογοήτευση στα παιδιά που αντιλαμβάνονται τη δουλειά και το εισόδημα ως ουσιώδη για την εγκατάσταση στη χώρα υποδοχής και την ένταξη. Οι επισφαλείς ευκαιρίες εργασίας ή η εργασία με συμπατριώτες είναι συχνά εναλλακτικές λύσεις που δεν ενισχύουν την ένταξη τους και το αίσθημα του "ανήκειν" στην κοινωνία υποδοχής.

Μοντέλα εναλλακτικής φροντίδας

η ανάδοχη φροντίδα είναι ένα θετικό εναλλακτικό μοντέλο φροντίδας με ευεργετικά αποτελέσματα, ειδικά για τα μικρότερα παιδιά, ενώ τόσο τα μοντέλα φροντίδας SIL όσο και SILA βοηθούν ιδιαίτερα στην ενίσχυση της ανεξαρτησίας και αυτονομίας για μεγαλύτερα παιδιά και νέους.

Διάκριση

εχθρικές συμπεριφορές και ρατσισμός από τους ντόπιους στην αγορά εργασίας, την εκπαίδευση, τις κοινωνικές υπηρεσίες και την υγειονομική περίθαλψη στη κοινότητα υποδοχής εμποδίζουν την ένταξη και δημιουργούν αίσθημα εχθρότητας προς τους ασυνόδευτους ανηλίκους.

1. Εισαγωγή

1.1. Πλαίσιο και υπόβαθρο

Τα παιδιά είναι μια από τις πιο ευάλωτες ομάδες, ειδικά εκείνα τα παιδιά που διασχίζουν τα σύνορα με τη βία ή οικειοθελώς – είτε είναι μετανάστες, πρόσφυγες, είτε αιτούντες άσυλο. Τα παιδιά που διασχίζουν τα σύνορα χωρίς να συνοδεύονται από γονείς, συγγενείς ή ενήλικες που είναι υπεύθυνοι για τη φροντίδα τους από το νόμο ή τα έθιμα είναι γνωστά ως “ασυνόδευτοι ανήλικοι (ΑΑ)” ή “ασυνόδευτα παιδιά”.⁷ Αυτά τα παιδιά είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένα σε κινδύνους όπως η εκμετάλλευση και η βία στα διάφορα στάδια του ταξιδιού τους. Με την άφιξή τους σε χώρες της πρώτης γραμμής της ΕΕ, όπως η Ελλάδα, μια από τις πιο πιεστικές προκλήσεις είναι η προστασία και η ένταξή τους στην κοινωνία υποδοχής, η αναγνώρισή τους και η κοινωνική τους συμμετοχή.⁸

Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, τα παιδιά αποτελούν σχεδόν το ήμισυ του συνόλου των εκτοπισμένων με τη βία.⁹ Υπολογίζεται ότι το 2019, 202.945 παιδιά ζήτησαν άσυλο στην Ευρώπη¹⁰, σχεδόν το ένα τρίτο όλων των νέων αιτούντων άσυλο στην Ευρώπη. Αυτός ο αριθμός περιλαμβάνει παιδιά που συνοδεύονταν από ενήλικες καθώς και παιδιά ασυνόδευτα και χωρισμένα από τις οικογένειες τους που έχουν σκόπιμα εγκαταλείψει τις χώρες καταγωγής τους ή αναγκάστηκαν να φύγουν. Ο αυξανόμενος αριθμός παιδιών που διασχίζουν τα σύνορα αποτελεί πρόκληση για τις κυβερνήσεις να συμμορφωθούν με τα παγκόσμια πλαίσια για την προστασία και την ευημερία των παιδιών.

Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι (ΑΑ) είναι παιδιά που πλήττονται από αναγκαστική ή εκούσια μετανάστευση, τα οποία φτάνουν σε κράτος μέλος της ΕΕ χωρίς ενήλικα που να είναι υπεύθυνος για αυτούς από τη νομοθεσία ή τα έθιμα του οικείου κράτους μέλους της ΕΕ. Τα αίτια της μετανάστευσης των ασυνόδευτων ανηλίκων είναι ποικίλα και συχνά συνδέονται με πολιτικές αναταραχές στις χώρες προέλευσης, πόλεμο, βίαια και καταπιεστικά καθεστώτα, φτώχεια και κακουχίες. Με την άφιξή τους σε χώρες της πρώτης γραμμής της ΕΕ όπως η Ελλάδα, αυτά τα παιδιά αντιμετωπίζουν πολλές προκλήσεις όσον αφορά την υποδοχή, την εγκατάσταση και την ένταξή τους. Οι σκέψεις, οι πράξεις, οι σχέσεις και τα συναισθήματά τους επηρεάζονται πολύ από τις τρέχουσες κοινωνικές και νομικές δομές που επηρεάζουν τα δικαιώματά τους, σε τομείς όπως η κοινωνική υποστήριξη και φροντίδα, η μάθηση και η εκπαίδευση, η υγειονομική περίθαλψη, το άσυλο και η κοινωνική συμμετοχή.

Παρά το γεγονός ότι σχεδόν όλες οι χώρες - συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας - έχουν υπογράψει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (UNCRC 1989) πριν από περισσότερα από 30 χρόνια – αναγνωρίζοντας έτσι τη σημασία της αναγνώρισης και προώθησης των δικαιωμάτων του παιδιού – έχει αναληφθεί σημαντική δράση μόνο τις τελευταίες δύο δεκαετίες.¹¹ Ωστόσο, πολύ λίγα είναι γνωστά για το τι λειτουργεί στις χώρες υποδοχής για τα παιδιά που μετακινούνται και εάν οι επαγγελματίες και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής υποστηρίζουν τις πραγματικές ανάγκες των παιδιών ή τι κρίνεται

⁷ Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού (2005) Γενικό Σχόλιο 6: Χειρισμός ασυνόδευτων παιδιών και παιδιών χωρισμένων από τις οικογένειες τους εκτός της χώρας καταγωγής τους.

⁸ Eide, K. (2007) Αναγνώριση και κοινωνική ένταξη: Η ερμηνεία των παιδιών εν κινήσει. *Γλώσσα και Διαπολιτισμική Επικοινωνία*, 7.2: 122–132.

⁹ Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (2017) Παγκόσμιες τάσεις – Αναγκαστική μετατόπιση το 2017. Γενεύη: Υπηρεσία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Odysseus Academic Network (2009) Δικαιώματα ασυνόδευτων ανηλίκων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Είναι η νομοθεσία της ΕΕ για το άσυλο και τη μετανάστευση σύμφωνη με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού; Βρυξέλλες: OAN.

προς το συμφέρον τους, σύμφωνα με τα υπάρχοντα πολιτικά και νομικά πλαίσια.

Οι αυξημένες αφίξεις αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα το 2015 και το 2016, σε συνδυασμό με πρόσθετες πολιτικές εξελίξεις όπως το κλείσιμο των συνόρων από τις βαλκανικές χώρες και η συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας την άνοιξη του 2016, είχαν ως αποτέλεσμα τον εγκλωβισμό χιλιάδων αιτούντων άσυλο και μεταναστών – ανάμεσά τους πολλών ασυνόδευτων παιδιών – που δεν είχαν άλλη επιλογή από το να ζητήσουν άσυλο στην Ελλάδα, μετατρέποντας την Ελλάδα σε χώρα υποδοχής.

Από τον Ιανουάριο του 2016, έχουν φτάσει στην Ελλάδα 38.105 παιδιά σε μετακίνηση.¹² Η παρουσία των ασυνόδευτων παιδιών στην Ελλάδα που χρειάζονται προστασία έχει αναδείξει τις υπάρχουσες ελλείψεις στο σύστημα προστασίας και έχει ασκήσει πίεση στην κυβέρνηση και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής να αντιμετωπίσουν αυτά τα ζητήματα και να εισαγάγουν νέα συστήματα προστασίας, σύμφωνα με τα διεθνή πλαίσια για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των παιδιών. Η κρίσιμη έλλειψη επαρκών δομών φιλοξενίας δεν έχει επιτρέψει στα ασυνόδευτα παιδιά να απολαμβάνουν τις κατάλληλες συνθήκες υποδοχής στα νησιά και έχει ως αποτέλεσμα πολλά παιδιά να ζουν σε ανασφαλείς ή/και επισφαλείς συνθήκες με άγνωστους ενήλικες.¹³ Στις 15 Ιανουαρίου 2020, υπήρχαν 4.048 ασυνόδευτα παιδιά στην Ελλάδα, αλλά μόνο 1.715 θέσεις διαθέσιμες σε μακροχρόνιες δομές φιλοξενίας.¹⁴ Το Δεκέμβριο του 2021, 2.225 ασυνόδευτοι ανήλικοι διέμεναν στην Ελλάδα, εκ των οποίων 1.650 σε καταφύγια, 305 σε SIL και οι υπόλοιποι σε άλλες δομές φιλοξενίας. Η συντριπτική τους πλειοψηφία είναι αγόρια (92%), ηλικίας 14–18 ετών, κυρίως από το Αφγανιστάν (25%), το Πακιστάν (25%) και τη Συρία (11%). Οι υπόλοιποι έρχονται κυρίως από αφρικανικές χώρες όπως η Σομαλία και η Ερυθραία.¹⁵

Οι ενέργειες που έγιναν τελικά, ειδικά από το 2017, για την προστασία αυτών των παιδιών από

την έλλειψη στέγης, την εκμετάλλευση, τη βία και την κακοποίηση οδήγησαν σε βελτιώσεις στο σύστημα προστασίας. Αυτές αφορούσαν το πρόγραμμα μετεγκατάστασης, την επικύρωση της νομοθεσίας για εναλλακτικά μοντέλα φροντίδας όπως η ανάδοχη φροντίδα και η υποστηριζόμενη αυτόνομη διαβίωση (SIL) και η υποστηριζόμενη αυτόνομη διαβίωσης για ενήλικες (SILA), η επιτροπεία και η κατάργηση της προστατευτικής φύλαξης από αστυνομικές αρχές το 2021. Αυτά αντικατοπτρίζονται στο ακόλουθο απόσπασμα:

“Έχουμε κάνει πολλά βήματα προόδου για το σύστημα προστασίας τα τελευταία τρία χρόνια. Μαζί, σε συνεργασία με την Ειδική Γραμματεία για την Προστασία των Ασυνόδευτων Ανηλίκων, καταφέραμε να μετεγκαταστήσουμε δύο παιδιά σε χώρες της ΕΕ, αριθμός που τελικά ξεπέρασε τα εκατό παιδιά. Καταφέραμε να πείσουμε το υπουργείο να εφαρμόσει το πρόγραμμα SIL – πολύ σημαντικό για τους ανήλικους να έχουν ένα ασφαλές σπίτι και να εργαστούν για την ένταξή τους... Οπότε... ναι, έχουμε σημειώσει πρόοδο από αυτή την άποψη”.

(ΚΙΙ 2, εμπειρογνώμονας παιδικής προστασίας, εργαζόμενος στην Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες)

Τα μοντέλα εναλλακτικής φροντίδας και το πρόγραμμα μετεγκατάστασης έτυχαν θετικής αποδοχής από πολλούς επαγγελματίες στον τομέα της προστασίας των ασυνόδευτων ανηλίκων. Παρόλο που έχουν γίνει σημαντικά βήματα για τη μετάβαση από τις πολιτικές προσωρινής υποδοχής σε ένα πιο μακροπρόθεσμο σύστημα για τη φροντίδα και την υποστήριξη των ασυνόδευτων ανηλίκων και για να συμπεριληφθούν στρατηγικές ένταξης, η στροφή προς τις πολιτικές μακροπρόθεσμης ένταξης δεν έχει ακόμη εφαρμοστεί πλήρως. Αυτό αντικατοπτρίζεται, επίσης, στο ακόλουθο απόσπασμα ενός ειδήμονα που μοιράστηκε το εξής:

“Υπάρχουν κάποιες προσπάθειες για την ένταξη των ασυνόδευτων ανηλίκων που φτάνουν στην Ελλάδα, αλλά στην πραγματικότητα,

¹² NCSS (2021) GR EKKA dashboard 2021. Ενημέρωση κατάστασης: Ασυνόδευτα παιδιά στην Ελλάδα. 15 Ιανουαρίου 2021

¹³ Για παράδειγμα, βλέπε Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (2019) “Μοναχικά παιδιά αντιμετωπίζουν ανασφάλεια στα ελληνικά νησιά”, 14 Οκτωβρίου.

¹⁴ Πηγή: AIDA & ECRE (2020) Επισκόπηση των κύριων αλλαγών από την προηγούμενη ενημέρωση της έκθεσης, 10 Ιουνίου 2020.

¹⁵ NCSS (2021) GR EKKA dashboard 2021. Ενημέρωση κατάστασης: Ασυνόδευτα παιδιά στην Ελλάδα.

συνεχίζουμε να πιστεύουμε ότι αυτό είναι ένα προσωρινό και όχι μόνιμο ζήτημα [για το οποίο] πρέπει να δώσουμε μακροπρόθεσμες λύσεις. Θεωρούμε ότι το προσφυγικό ζήτημα είναι μια γρίπη που τελικά θα εξαφανιστεί βραχυπρόθεσμα. Συνεχίζουμε να σκεφτόμαστε με όρους έκτακτης ανάγκης” και αυτό αντανακλάται στον τρόπο που συμπεριφερόμαστε σε αυτά τα παιδιά”.

(ΚΗ 1, Γραμματεία Μονάδας Ασυνόδευτων Ανηλίκων, Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης Λέσβου)

Οι προκλήσεις για τη μετάβαση σε μακροπρόθεσμες λύσεις και προς μια προσέγγιση χωρίς αποκλεισμούς είναι εμφανείς σε διάφορους τομείς όπως τα κοινωνικά, πολιτιστικά, πολιτικά, οικονομικά και νομικά αποτελέσματα που μπορεί να επιτευχθούν σε διαφορετικούς χρόνους και σε διαφορετικούς βαθμούς. Στόχος αυτής της έρευνας είναι να παρέχει μια επισκόπηση των υφιστάμενων οδών ένταξης των ασυνόδευτων ανηλίκων που διαμένουν σε μοντέλα εναλλακτικής φροντίδας στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, η έρευνα στοχεύει στην παροχή τεκμηρίων σχετικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την ένταξη των ασυνόδευτων παιδιών, και που είτε διευκολύνουν είτε περιορίζουν τη διαδικασία κοινωνικής ένταξης και συμμετοχής

στην κοινωνία. Η έρευνα εξετάζει πέντε τομείς ενδιαφέροντος: i) κοινωνικές και πολιτιστικές πτυχές της ένταξης, ii) εκπαίδευση, iii) διέξοδοι απασχόλησης, iv) νομικές πτυχές ένταξης, και v) πτυχές κοινωνικής συνοχής.

Τα ευρήματα που παρουσιάζονται στοχεύουν στην παροχή συστάσεων σε ελληνικά ιδρύματα, φορείς χάραξης πολιτικής και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών (ΟΚΤΠ), στην αύξηση των ευκαιριών για αυτά τα παιδιά και στην πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων τους ως ενεργά μέλη της κοινωνίας κατά τη μετάβαση στην ενήλικη ζωή.

1.2. Το έργο της ΜΕΤΑδρασης

Η ΜΕΤΑδραση υλοποιεί προγράμματα υποδοχής και ένταξης προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα από το 2009 και παρέχει εξειδικευμένες υπηρεσίες με στόχο την κάλυψη των κενών στον τομέα της προστασίας και φροντίδας των ασυνόδευτων ανηλίκων και την ανταπόκριση στις ανάγκες τους. Τέτοιες πρωτοβουλίες είναι τα προγράμματα υποστηριζόμενης αυτόνομης διαβίωσης (SIL) και υποστηριζόμενης αυτόνομης διαβίωσης για ενήλικες (SILA) και το πρόγραμμα αναδοχής.

Πρόγραμμα	Ηλικία	Λειτουργικό πλαίσιο	Άλλες πληροφορίες
SIL	16-18	Τα ασυνόδευτα παιδιά διαμένουν σε διαμερίσματα, με το καθένα να φιλοξενεί έως τέσσερις νέους. Μια διεπιστημονική επαγγελματική ομάδα διευκολύνει την πρόσβαση τους στην εκπαίδευση, την υγεία και άλλες απαραίτητες υπηρεσίες και υποστηρίζει την ανάπτυξή τους, τη σταδιακή αυτονομία και την αυτάρκειά τους. Οι επωφελούμενοι λαμβάνουν χρηματική βοήθεια ύψους 150 € το μήνα και υποστήριξη για τη διαχείρισή της.	Λειτουργήσε για πρώτη φορά στην Ελλάδα από τη ΜΕΤΑδραση τον Ιανουάριο του 2018 ως πιλοτικό μοντέλο βέλτιστων πρακτικών, με την υποστήριξη της UNICEF, της Εισαγγελίας Ανηλίκων και του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ). ¹⁶ Το 2019 το πρόγραμμα κλιμακώθηκε σημαντικά, με άλλους οργανισμούς να ανοίγουν διαμερίσματα, ενώ στις αρχές του 2020 εισήχθη ένα ρυθμιστικό πλαίσιο από την κυβέρνηση. Από το 2021, η ΜΕΤΑδραση λειτουργεί 14 διαμερίσματα και έχει φιλοξενήσει 173 ωφελούμενους από το 2018.

¹⁶ Ευρωπαϊκός Ιστότοπος για την Ένταξη (2018) “Για πρώτη φορά στην Ελλάδα, υποστηρίζεται η ανεξάρτητη διαβίωση για τα κορίτσια πρόσφυγες”, 24 Νοεμβρίου.

SILA

18+

Οι νεαροί ενήλικες, που είναι πρώην κάτοικοι του SIL, φιλοξενούνται σε διαμερίσματα μέχρι να διασφαλίσουν τις καλύτερες δεξιότητες που απαιτούνται για να ζήσουν μια πλήρως ανεξάρτητη ζωή. Έχουν πρόσβαση σε ψυχοκοινωνική υποστήριξη, εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση, επαγγελματική συμβουλευτική και άλλες υπηρεσίες ανάλογα με τις ανάγκες τους.

Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που έχουν λάβει άσυλο στην Ελλάδα δεν λαμβάνουν στήριξη, είτε στέγαση είτε οικονομική βοήθεια, από την ημέρα που ενηλικιώνονται. Αυτό το θεσμικό κενό στην παροχή προστασίας και στέγασης για νέους ενήλικες στοχεύει να καλύψει η ΜΕΤΑδραση με το πρόγραμμα SILA. Το πρώτο διαμέρισμα ξεκίνησε να λειτουργεί το 2018 και η ΜΕΤΑδραση λειτουργεί πλέον τρία διαμερίσματα για αγόρια και ένα για κορίτσια, σε Αθήνα και Καλαμάτα, και έχει φιλοξενήσει **163** ωφελούμενους έκτοτε.

Αναδοχή**Μέχρι
18**

Αρχικά δημιουργήθηκε για να παρέχει ένα οικογενειακό περιβάλλον μέχρι την επανένωση του παιδιού με την οικογένειά του, αλλά ο μεγάλος αριθμός των αιτήσεων επανένωσης που απορρίφθηκαν οδήγησε σε επέκταση του προγράμματος το 2017, μέσω της μακροχρόνιας αναδοχής με προοπτικές υιοθεσίας.

Έγινε γνωστό στο προσφυγικό μέσω της ΜΕΤΑδρασης το 2016. Το πρόγραμμα αποτελεί διεθνές μοντέλο εναλλακτικής φροντίδας για ανήλικους και εφαρμόζεται σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και την Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, και σε συνεργασία με την Εισαγγελία και όλες τις αρμόδιες αρχές.

Μέχρι σήμερα **109** παιδιά έχουν φιλοξενηθεί σε ανάδοχες οικογένειες.

2. Μεθοδολογία και εργαλεία έρευνας

2.1. Σκοπός

Ο σκοπός αυτής της μελέτης είναι να δημιουργήσει συστάσεις για την ένταξη στις χώρες υποδοχής παιδιών που διασχίζουν τα σύνορα, κυρίως μέσω του διαδρόμου της Μέσης Ανατολής προς την Ευρώπη. Παρέχει μια επισκόπηση των υφιστάμενων οδών ένταξης για τα ασυνόδευτα παιδιά που ζουν σε εναλλακτική φροντίδα στην Ελλάδα και της μετάβασής τους στην ανεξαρτησία. Παρέχει τεκμήρια για τους παράγοντες που είτε διευκολύνουν είτε

περιορίζουν τη διαδικασία κοινωνικής ένταξης και συμμετοχής των ασυνόδευτων παιδιών στην κοινωνία, και επιδιώκει στη χάραξη καλύτερα στοχευμένων πολιτικών και πρακτικών για την ενσωμάτωσή τους. Για να επιτευχθούν αυτές οι συστάσεις, συμμετείχαν άτομα με βιωματική εμπειρία στο θέμα, καθώς και εργαζόμενοι και επαγγελματίες που μπορούσαν να παράσχουν στοιχεία από την εμπειρία εργασίας τους σε θέματα που σχετίζονται με την ένταξη των παιδιών.

2.2. Στόχοι

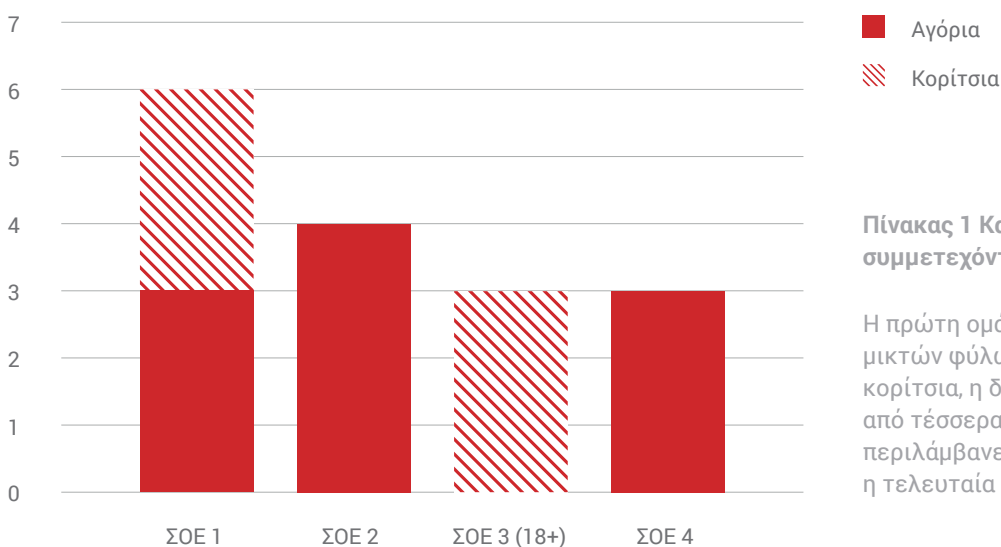
Οι κύριοι στόχοι της έρευνας ήταν ο εντοπισμός ζητημάτων σχετικά με την ενσωμάτωση των ασυνόδευτων ανηλίκων, απαντώντας στις ακόλουθες τρεις ερωτήσεις:

α) Ποιες είναι οι επιτυχίες της τοπικής ενσωμάτωσης των ασυνόδευτων παιδιών στην Ελλάδα;

β) Ποιες είναι οι προκλήσεις της τοπικής ενσωμάτωσης των ασυνόδευτων παιδιών στην Ελλάδα;

γ) Ποιες βελτιώσεις στην πολιτική και την

κατανομή φύλου

Πίνακας 1 Κατανομή νεαρών συμμετεχόντων ανά φύλο

Η πρώτη ομάδα ήταν μια ομάδα μικτών φύλων με τρία αγόρια και τρία κορίτσια, η δεύτερη ομάδα αποτελούταν από τέσσερα αγόρια, η τρίτη ομάδα περιλάμβανε τρία ενήλικα κορίτσια και η τελευταία ομάδα τρία αγόρια.

2.3. Δραστηριότητες διαβούλευσης

Συζητήσεις ομάδων εστίασης (ΣΟΕ) με παιδιά και νέους ενήλικες: ο σκοπός των ΣΟΕ ήταν να γίνουν περισσότερο κατανοητές τόσο οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι και νεαροί ενήλικες όσο και οι διαθέσιμες ευκαιρίες για την ένταξή τους, από τη δική τους οπτική γωνία. Αυτές οι ομαδικές συζητήσεις εξέτασαν επίσης τη διαθεσιμότητα των υπηρεσιών, τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά και οι νέοι ενήλικες τις βίωσαν και τα υπάρχοντα κενά. Πραγματοποιήσαμε συνολικά **τέσσερις ΣΟΕ με 16 νέους** ηλικίας μεταξύ 16 και 18 ετών. Από αυτές τις τέσσερις ΣΟΕ, οι τρεις διεξήχθησαν με συμμετέχοντες που ζούσαν σε SIL της ΜΕΤΑδρασης και μία ΣΟΕ διεξήχθη με νεαρούς

ενήλικες που ζούσαν στο SIL της ΜΕΤΑδρασης και οι οποίοι προηγουμένως διέμεναν στο SIL της ΜΕΤΑδρασης.

Η πλειονότητα των νέων που συμμετείχαν σε ΣΟΕ μιλούσαν στη μητρική τους γλώσσα, με επαγγελματίες διερμηνείς της ΜΕΤΑδρασης για να μεταφράζουν τα λόγια τους. Σε λίγες περιπτώσεις, τα παιδιά συμμετείχαν στα αγγλικά, καθώς τα μιλούσαν άπταιστα με τρόπο που δεν επηρέασε την ικανότητά τους να μοιράζονται τις εμπειρίες και τα συναισθήματά τους. Οι συνεδρίες πραγματοποιήθηκαν από κοντά σε φυσικό χώρο με σκοπό τη δημιουργία πιο σταθερών σχέσεων και τη διασφάλιση ενός ασφαλούς περιβάλλοντος, ώστε τα παιδιά να ανοιχτούν και να εκφράσουν ελεύθερα τις απόψεις τους για ευαίσθητα θέματα.

Χώρα προέλευσης των συμμετεχόντων ασυνόδευτων ανηλίκων και νεαρών ενηλίκων

Πίνακας 2 Κατανομή νεαρών συμμετεχόντων ανά χώρα προέλευσης

Τηρήθηκαν όλα τα απαραίτητα μέτρα υγιεινής σύμφωνα με τις εθνικές κατευθυντήριες οδηγίες (χρήση προστατευτικών масκών προσώπου, διατήρηση των απαραίτητων αποστάσεων ασφαλείας, διατήρηση των παραθύρων ανοιχτών και χρήση απολυμαντικού τζελ χεριών). Όλες αυτές οι συνεδρίες πραγματοποιήθηκαν πρόσωπο με πρόσωπο, στα διαμερίσματα SIL και SILA.

Συζητήσεις ομάδων εστίασης με εργαζόμενους στα SIL και ανάδοχους γονείς των ασυνόδευτων ανηλίκων:

ο σκοπός των ΣΟΕ με ενήλικες φροντιστές ήταν η καλύτερη κατανόηση τόσο των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι όσο και των ευκαιριών που είναι διαθέσιμες για την ένταξή τους, από την οπτική γωνία εκείνων που εμπλέκονται άμεσα στη φροντίδα τους. Επιπλέον, το επίκεντρο αυτών των ομαδικών συζητήσεων ήταν η δυναμική της οικογένειας / φροντίδας και οι εμπειρίες τους σχετικά με τις διαθέσιμες υπηρεσίες

και πώς αυτές οι εμπειρίες επηρεάζουν την ένταξη των παιδιών και των νέων. Συνολικά, πραγματοποιήσαμε τέσσερις ΣΟΕ με ενήλικες φροντιστές. Από αυτές τις τέσσερις ΣΟΕ, οι τρεις διεξήχθησαν με εργαζομένους των SIL και μία με ανάδοχους γονείς. Συνολικά, 12 εργαζόμενοι των SIL και έξι ανάδοχοι γονείς συμμετείχαν στις ΣΟΕ. Οι ομάδες ήταν μικτών φύλων και οι συζητήσεις διεξήχθησαν διαδικτυακά λόγω των περιορισμών για την πανδημία του COVID-19.

Συνεντεύξεις με ειδήμονες του πεδίου: αυτές παρείχαν πρόσθετες πληροφορίες για τα ζητήματα που επιδιώκει να αντιμετωπίσει η μελέτη. Πραγματοποιήθηκαν τέσσερις μεμονωμένες ημι-δομημένες συνεντεύξεις με επαγγελματίες που εργάζονται σε ΜΚΟ, την κυβέρνηση ή τον ΟΗΕ ή έχουν θέσεις πολιτικής. Οι συνεντεύξεις επικεντρώθηκαν σε πολιτικές και υπηρεσίες που σχετίζονται με την ένταξη. Όλες οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά.

2.4. Έργο Photovoice

Το ερευνητικό έργο Photovoice (PV) σχεδιάστηκε και πραγματοποιήθηκε από την ομάδα της ΜΕΤΑδρασης μετά από διαδικτυακή εκπαίδευση από το Family for Every Child. Το Photovoice είναι μια μεθοδολογία έρευνας ενεργούς συμμετοχής και έχει αναγνωριστεί ευρέως ως μια προσέγγιση που μπορεί να επηρεάσει και που δύναται να δημιουργήσει γνώση και πληροφορία από τις βιωματικές εμπειρίες ανθρώπων, "οι οποίες με τη σειρά τους μπορούν να αμφισβητήσουν τις επικρατούσες αναπαραστάσεις, να προωθήσουν το διάλογο και να συμβάλουν στην κοινωνική αλλαγή".¹⁷ Στόχος του είναι να ενδυναμώσει και να φέρει θετικές αλλαγές στους συμμετέχοντες, οι οποίοι συχνά ανήκουν σε ομάδες ανθρώπων των οποίων οι φωνές περιθωριοποιούνται ή αγνοούνται. Οι συμμετέχοντες χρησιμοποιούν τη φωτογραφία για να υποστηρίξουν θέματα που θεωρούν σημαντικά και να βελτιώσουν τη ζωή τους.

Το Photovoice χρησιμοποιήθηκε για να δημιουργήσει έναν ασφαλή και δημιουργικό χώρο μέσω του οποίου οι συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να καταγράψουν τις ανησυχίες και δυνάμεις τους και να δράσουν ως "καταλύτες για αλλαγή".¹⁸ Διεγείρει επίσης το ενδιαφέρον για σημαντικά θέματα που σχετίζονται με την κοινότητα και επιτρέπει στους συμμετέχοντες από διαφορετικές ομάδες να σπάσουν τα γλωσσικά και πολιτιστικά εμπόδια και να επικοινωνήσουν μέσω της τέχνης της φωτογραφίας.

Οι συμμετέχοντες σε αυτό το έργο θεωρούνται κοινωνικοί φορείς από μόνοι τους και όχι απλώς ερευνητικά "αντικείμενα". Έχουν την δυνατότητα να ενεργούν ως συν-ερευνητές και να αναδεικνύουν τα

δυνατά σημεία και τις ανησυχίες τους. Συμμετέχουν ενεργά σε κάθε στάδιο της διαδικασίας παίρνοντας αποφάσεις, τεκμηριώνοντας και αναλύοντας υλικό και επίσης αναλογιζόμενοι κριτικά τις φωτογραφίες και τις αφηγήσεις τους. Ως εκ τούτου, οι νέοι συμμετέχοντες μπορούν να χρησιμοποιήσουν το Photovoice ως σημαντικό εργαλείο και να αυξήσουν την ευαισθητοποίηση σχετικά με θέματα που παραδοσιακά είναι δύσκολο να απευθύνουν.

Το έργο πραγματοποιήθηκε το Νοέμβριο του 2021. Πραγματοποιήθηκε μια εισαγωγική συνεδρία για να εξοικειωθούν τα παιδιά με την έννοια, το σκοπό και τις τεχνικές του Photovoice. Από τα 16 παιδιά που παρακολούθησαν την εισαγωγική συνεδρία, οκτώ αγόρια από το Αφγανιστάν, όλα κάτοικοι SIL, συμφώνησαν να συμμετάσχουν σε τρεις βασικές συνεδρίες στο εκπαιδευτικό κέντρο της ΜΕΤΑδρασης. Έντυπα συγκατάθεσης και φυλλάδια πληροφοριών μοιράστηκαν πριν από τις συνεδρίες, όλα μεταφράστηκαν στις μητρικές γλώσσες των συμμετεχόντων και ένας εκπαιδευμένος για το Photovoice διερμηνέας ήταν παρών για τη διευκόλυνση των συνεδριών. Οι συνεδρίες του Photovoice ήταν συμμετοχικές, δίνοντας τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να εμπλακούν σε όλα τα στάδια της διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένης της επιλογής των θεμάτων εργασίας και της ανάλυσης των φωτογραφιών. Τα θέματα που τα παιδιά επέλεξαν για να εργαστούν ήταν α) η πόλη της Αθήνας και β) οι σχέσεις με την κοινότητα.

Ενώ περιλαμβάνεται μια περίληψη των ευρημάτων από το έργο του Photovoice σε αυτήν την έκθεση, τα πλήρη ευρήματα και λεπτομέρειες σχετικά με τη μεθοδολογία βρίσκονται σε ξεχωριστή αναφορά στον ιστότοπο της ΜΕΤΑδρασης στα Αγγλικά.

¹⁷ Milne, E-J. & Muir, R. (2020) Photovoice: Μια κριτική εισαγωγή, Κεφάλαιο 17. Σε L. Pauwels & D. Mannay (επιμ.), *Το εγχειρίδιο μεθόδων οπτικής έρευνας* Sage: 284.

¹⁸ Wang, C. & Burris, M-A. (1997). 'Photovoice: Ιδέα, μεθοδολογία και χρήση για συμμετοχική εκτίμηση αναγκών'. *Health Education & Behaviour*, 24: 369–387: 369.

2.5. Ηθική και προστασία

Αναπτύχθηκε ένα πρωτόκολλο ηθικής από το Family for Every Child και την ΜΕΤΑδραση για να διασφαλιστεί ότι τα παιδιά ήταν προστατευμένα, ότι συμπληρώθηκαν τα κατάλληλα έγγραφα και ελήφθη η συγκατάθεση από τους συμμετέχοντες στην έρευνα. Τα έγγραφα συγκατάθεσης περιλάμβαναν επίσημα και νομικά έντυπα συγκατάθεσης για ενήλικες συμμετέχοντες και την έγκριση της μελέτης από τον εισαγγελέα που είναι αρμόδιος για όλους τους ανήλικους συμμετέχοντες. Οι ίδιοι οι ανήλικοι συμμετέχοντες είτε υπέγραψαν έντυπα συγκατάθεσης είτε έδωσαν

προφορική συγκατάθεση, διασφαλίζοντας ότι συμφώνησαν να συμμετάσχουν. Επίσης, παρέχονταν κατευθυντήριες γραμμές στην ερευνητική ομάδα από την επικεφαλής ερευνήτρια του Family for Every Child σε κάθε στάδιο της ερευνητικής διαδικασίας, ώστε να διασφαλιστεί ότι όλες οι δραστηριότητες που αφορούν τη συλλογή και την επεξεργασία δεδομένων ήταν σύμφωνες με την ισχύουσα νομοθεσία, με τις κατευθυντήριες γραμμές της ΜΕΤΑδρασης και τις οδηγίες του Family for Every Child. Σε όλα τα στάδια της έρευνας με τα παιδιά εφαρμόστηκε η Πολιτική Παιδικής Προστασίας της ΜΕΤΑδρασης

3. Ευρήματα

3.1. Κοινωνικές και πολιτιστικές πτυχές της ένταξης

Οι κοινωνικές και πολιτιστικές πτυχές της ένταξης αναφέρονται σε διαδικασίες μέσω των οποίων οι διάφορες εθνοτικές ομάδες ενώνονται ενώ διατηρούν την ταυτότητά τους. Αυτές είναι επίσης δείκτες των κοινωνικών και πολιτιστικών υπηρεσιών στις οποίες έχουν πρόσβαση οι νεοαφιχθέντες, μαζί με τις σχέσεις που οικοδομούν με άλλους στην κοινωνία υποδοχής.

Διάφοροι κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες αλληλεπιδρούν και διαμορφώνουν την ένταξη των ασυνόδευτων παιδιών. Έχουμε ορίσει βασικούς τομείς που μας επιτρέπουν να ακούμε και να κατανοούμε καλύτερα το πώς αντιλαμβάνονται αυτά τα νεαρά αγόρια και κορίτσια και οι φροντιστές τους τη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή και τις δυνατότητες που έχουν για πρόσβαση στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, στην αγορά εργασίας και την επίτευξη της ανεξαρτησίας.

3.1.1. Εκπαίδευση

Όλα τα παιδιά σχολικής ηλικίας, ανεξαρτήτως νομικού καθεστώτος και συμπεριλαμβανομένων των ασυνόδευτων παιδιών, υποχρεούνται να παρακολουθούν το δημοτικό και το γυμνάσιο υπό όμοιες συνθήκες με τα ελληνόπουλα και να είναι εγγεγραμμένοι στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα.¹⁹ Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες σε αυτό το ερευνητικό πρόγραμμα αναφέρθηκαν στον κρίσιμο ρόλο του σχολικού περιβάλλοντος στην ένταξη. Ένας εργαζόμενος των SIL δήλωσε ότι η πρόσβαση στην εκπαίδευση

των ασυνόδευτων ανηλίκων είναι πρωταρχικής σημασίας για τη δημιουργία ευκαιριών για ενεργό συμμετοχή στην κοινωνία και για το άνοιγμα δρόμων προς την ανεξαρτησία.

Οι εργαζόμενοι συμφώνησαν επίσης ότι τα διαπολιτισμικά σχολεία²⁰ περιορίζουν τις ευκαιρίες ένταξης, καθώς τα παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες δεν έρχονται σε επαφή ή δεν σχετίζονται με τα παιδιά της περιοχής με τον ίδιο τρόπο όπως στα κανονικά σχολεία. Η διαπολιτισμική εκπαιδευτική πολιτική εισήχθη το 1996 στην Ελλάδα, ως απάντηση στα υψηλά ποσοστά μετανάστευσης και διαφορετικότητας, για την αντιμετώπιση των ειδικών αναγκών των παιδιών προσφύγων και μεταναστών. Αυτή η πολιτική, και τα διαπολιτισμικά σχολεία που δημιουργήθηκαν μέσω αυτής, έχουν επικριθεί έντονα από εκπαιδευτικούς και υπεύθυνους χάραξης πολιτικής που πιστεύουν ότι η διαπολιτισμική εκπαίδευση πρέπει να εφαρμοστεί πλήρως σε όλα τα δημόσια σχολεία για την προώθηση της ένταξης.²¹ Αυτές τις ανησυχίες συμμερίστηκαν οι εργαζόμενοι και οι φροντιστές που συμμετείχαν σε αυτή τη μελέτη. Τα κοινά δημόσια σχολεία, όπου τα παιδιά πρόσφυγες μπορούν να αναμειχθούν με παιδιά της περιοχής και να ακολουθήσουν το ίδιο εκπαιδευτικό σχέδιο, θεωρούνται ευρέως ως πιο αποτελεσματικά για την ένταξη.

Η πλειονότητα των ασυνόδευτων ανηλίκων που συμμετείχαν στις ΣΟΕ και στο PV εγγράφηκαν σε σχολικό περιβάλλον. Μερικοί από αυτούς τους νεαρούς συμμετέχοντες τόνισαν τον ρόλο της εκπαίδευσης στη ζωή τους:

¹⁹ Άρθρο 51 - Ν. 4636/2019 - (Άρθρο 14 Οδηγίας 2013/33/ΕΕ) Εκπαίδευση των ανηλίκων

²⁰ Πρόκειται για δημόσια σχολεία με περισσότερο από το 40% του μαθητικού πληθυσμού τους να αποτελείται από αλλοδαπούς ή/και παλιννοστούντες μαθητές. Παρόλο που ακολουθούν τις κατευθυντήριες γραμμές του εθνικού προγράμματος σπουδών, προσαρμόζονται σε μια σειρά από διδακτικές προσαρμογές και

τεχνικές για την καθιέρωση μιας διαπολιτισμικής διάστασης και της ιδιότητας του πολίτη στην εκπαίδευση. *Journal Plus Education*, Τόμος XIV (2016), Αρ. 1. σσ.357-374

²¹ Παλαιολόγου, Ν. & Faas, D. (2012) Πόσο «διαπολιτισμική» είναι η εκπαίδευση στην Ελλάδα; Πληροφορίες από υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και εκπαιδευτικούς. Συγκρίνετε: *A Journal of Comparative and International Education*, 42,4: 563-584.

“Ζούσαμε στο Αφγανιστάν χωρίς ασφάλεια, χωρίς εκπαίδευση, φύγαμε στην Ελλάδα και ήρθαμε εδώ και συνειδητοποιήσαμε ότι μπορούμε να μορφωθούμε και να είμαστε ασφαλείς. Ξεκινήσαμε να πηγαίνουμε σχολείο και θέλουμε να ζήσουμε εδώ”.

(16χρονος Αφγανός, κάτοικος SIL)

Είναι αξιοσημείωτο ότι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που εξέφρασαν θετικές προοπτικές για τις διαδικασίες εκπαίδευσης και μάθησης είχαν εγκατασταθεί εδώ και μερικά χρόνια στην Ελλάδα και είχαν καλό επίπεδο γραμματισμού στα ελληνικά.

Ταυτόχρονα, οι διακρίσεις παρουσιάζονται ξεκάθαρα ως ένας παράγοντας που περιορίζει τις ευκαιρίες των νέων να δημιουργήσουν δεσμούς με τους συνομηλίκους, τους δασκάλους τους και με την ευρύτερη κοινότητα. Αυτό αναδύθηκε πιο σημαντικά στις ομαδικές συζητήσεις. Όπως ένας νεαρός συμμετέχων μοιράστηκε τη δική του σχολική εμπειρία:

“Είχα την ευκαιρία να πάω στο σχολείο για δύο μήνες πριν από την καραντίνα, με μερικά παιδιά από το Αφγανιστάν και το Πακιστάν. Ήταν στην επαρχία και οι ντόπιοι δεν ήθελαν να συναναστραφούμε με τους Έλληνες μαθητές. Ήμασταν σαν εξωγήινοι για αυτούς”.

(16χρονος Αφγανός, κάτοικος SIL)

Ένας άλλος παράγοντας που έχει καθοριστικό ρόλο στην ενίσχυση της διαδικασίας ένταξης σχετίζεται με τη δυνατότητα συνδυασμού απασχόλησης και σχολείου. Οι νέοι κάτοικοι των SIL/SILA υπογράμμισαν τη σημασία του να έχεις εισόδημα χωρίς να χάνεις την ευκαιρία να παρακολουθήσεις το σχολείο. Συγκεκριμένα, κάποια παιδιά επεσήμαναν την ανεπάρκεια της χρηματικής βοήθειας που λαμβάνουν για την κάλυψη των αναγκών τους. Μερικά από αυτά εξέφρασαν επίσης την απογοήτευσή τους και την έλλειψη ενδιαφέροντος για τη φοίτηση στο σχολείο. Συγκεκριμένα, ανέφεραν ότι δεν πήγαν σχολείο,

επειδή δεν τους άρεσε ή επειδή “το σχολείο είναι βαρετό”. Άλλα εξέφρασαν την προτίμησή τους να ακολουθήσουν ένα επαγγελματικό μονοπάτι που θα παρέχει πρακτικές δεξιότητες αντί να εγγραφούν σε συνηθισμένο δημόσιο σχολείο. Επιπλέον, παιδιά που είχαν φτάσει λίγους μήνες πριν από τις ΣΟΕ δεν είχαν ακόμα εγγραφεί σε σχολείο.

Οι ανάδοχοι οικογένειες σημείωσαν επίσης ότι η γραφειοκρατία και οι διοικητικές διαδικασίες για την εγγραφή παιδιών προσφύγων στα σχολεία έχουν καταστήσει αρκετά δύσκολη την πρόσβαση στα δημόσια σχολεία. Τα εμπόδια φάνηκε να σχετίζονται κυρίως με τη στάση και την απροθυμία του διοικητικού προσωπικού του σχολείου καθώς και με τις ακατανόητες γραφειοκρατικές διαδικασίες. Αξίζει να σημειωθεί ότι ανάδοχοι γονέας ανέφερε ότι ζήτησε την παρέμβαση εισαγγελέα καθώς αυτή κρίθηκε απαραίτητη για την εγγραφή του παιδιού στο σχολείο.

Οι εχθρικές συμπεριφορές προς τα παιδιά προσφύγων και μεταναστών που διαμένουν στην Ελλάδα έχουν τεκμηριωθεί επαρκώς.²² Τα επαναλαμβανόμενα επεισόδια τέτοιων συμπεριφορών μπορεί να εμποδίσουν έντονα τις προσπάθειες και τα κίνητρα των ασυνόδευτων ανηλίκων για εγκατάσταση στην κοινωνία υποδοχής. Όταν υπάρχει έλλειψη αναγνώρισης, αυξάνονται οι πιθανότητες για κοινωνική αποξένωση.²³ Η εχθρότητα και η ξενοφοβία επικεντρώνονται σε πολιτισμικά χαρακτηριστικά (εστίαση στο εθνικό και πολιτιστικό υπόβαθρο των παιδιών) και τα στερεότυπα συνδέονται συχνά με ζητήματα ασφάλειας (η ιδέα ότι οι πρόσφυγες/μετανάστες δεν αξίζουν τα ίδια δικαιώματα ή ότι είναι επικίνδυνοι). Οι διακρίσεις και η εχθρότητα μπορεί να επηρεάσουν την ψυχική υγεία των ασυνόδευτων ανηλίκων, δημιουργήσουν άγχος σχετικά με την πρόσβαση στο θεμελιώδες δικαίωμα της εκπαίδευσης και το να αισθάνονται ισάξια μέλη της κοινωνίας.

²² UNICEF (2001) Διακρίσεις-ρατσισμός-ξενοφοβία στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

²³ Eide, K. (2007) Αναγνώριση και κοινωνική ένταξη: Η ερμηνεία των παιδιών εν κινήσει. *Γλώσσα και Διαπολιτισμική Επικοινωνία*, 7.2: 122-132.

3.1.2. Διαδρομές απασχόλησης

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η απασχόληση, μαζί με την εκπαίδευση, είναι πρωταρχικής σημασίας για τη δημιουργία δυνατοτήτων ένταξης. Τόσο οι κάτοικοι των SIL όσο και των SILA εξέφρασαν τις ανησυχίες τους για τη δυσκολία εύρεσης εργασίας στην Ελλάδα. Αναπόφευκτα, αυτό ήταν πιο προφανές για τους κατοίκους των SILA που είχαν ενηλικιωθεί και μπορούσαν να προσφέρουν πιο απτές μαρτυρίες για τις εμπειρίες τους στην αναζήτηση εργασίας. Για ορισμένους ασυνόδετους ανηλίκους, η πρόσβαση στην αγορά εργασίας είναι ακόμη πιο δύσκολη λόγω των διακρίσεων, και το γνωρίζουν αυτό. Η αυτοπεποίθηση και η αυτοεκτίμησή τους υπονομεύονται και το αίσθημα ασφάλειας στο περιβάλλον τους επισκιάζεται από τον αγώνα τους για πρόσβαση στην απασχόληση.

Μια νεαρή Σομαλή εξέφρασε την απογοήτευσή της μετά τις προσπάθειές της να βρει δουλειά στην Αθήνα. Είπε: **“Όταν ψάχνω για δουλειά, η πίστη μου και η κάλυψη των μαλλιών μου είναι πάντα εμπόδιο. Πώς μπορούμε να το ξεπεράσουμε αυτό;”**

Η επίτευξη οικονομικής ανεξαρτησίας είναι μια μεγάλη πρόκληση και πλαισιώνεται κυρίως από άγχος, στρες και ανασφάλεια για τους κατοίκους των SILA. Η εύρεση εργασίας τους απασχολεί πολύ και εξέφρασαν την απογοήτευσή τους, ειδικά λόγω των διακρίσεων που βιώνουν. Η εύρεση εργασίας με κάποιον από την ίδια εθνικότητα αποτελεί εναλλακτική επιλογή όταν αντιμετωπίζονται δυσκολίες εισόδου στην αγορά. Αυτή η επιλογή επιβεβαιώθηκε από τους εργαζόμενους στα διαμερίσματα. Ειδικότερα, αναφέρθηκαν σε περιπτώσεις νέων που αναζήτησαν εργασία με συμπατριώτες τους στην επίσημη ή άτυπη αγορά εργασίας, εκφράζοντας τις ανησυχίες τους για τις επιπτώσεις αυτής στην ένταξή τους.

Σύμφωνα με μελέτη του ΕΚΚΕ²⁴, η ελληνική αγορά εργασίας ανέκαθεν αντιμετώπιζε ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες, όπως γυναίκες και μετανάστες, άνισα. Το φύλο και η εθνικότητα,

μεταξύ άλλων παραγόντων, ήταν οι πιο συνηθισμένοι δομικοί παράγοντες που εμποδίζουν την ισότιμη συμμετοχή στην απασχόληση.²⁵ Σύμφωνα με την ίδια μελέτη, οι διακρίσεις εμφανίζονται από το στάδιο της πρόσληψης και μετά και επικρατούν ιδιαίτερα στις γυναίκες και πρώην ασυνόδετους ανηλίκους. Οι περιορισμένες ευκαιρίες εργασίας (ανεξάρτητα από τις δεξιότητες και τις φιλοδοξίες τους) περιορίζουν περαιτέρω την συμπερίληψή τους και εμποδίζουν την ένταξή τους, αυξάνοντας το άγχος και την απογοήτευση αυτών των νέων.

3.1.3. Εναλλακτική φροντίδα (SIL/SILA και ανάδοχη φροντίδα)

Οι νεαροί συμμετέχοντες μοιράστηκαν θετικές πληροφορίες για το πρόγραμμα SIL, με κάποιους να εκφράζουν την ευγνωμοσύνη τους για το σπίτι, το φαγητό και τους ανθρώπους που μπορούν να εμπιστευτούν και που μπορούν να αναζητήσουν λύσεις και υποστήριξη όταν τη χρειάζονται. Όπως δήλωσε ένα από τα κορίτσια που ζουν σε SIL:

“Εκτιμούμε πραγματικά την υποστήριξη που έχουμε από τη ΜΕΤΑδραση, είναι μεγάλη βοήθεια για εμάς να έχουμε ένα μέρος για να μείνουμε και όλη την υποστήριξη”.

(17χρονη Αφγανή, κάτοικος SIL)

Τέτοιες δηλώσεις επιβεβαιώνουν τη σημασία προγραμμάτων όπως το SIL, καθώς προσφέρουν ένα περιβάλλον στο οποίο τα παιδιά μπορούν να διαμείνουν, να έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες και να αλληλεπιδρούν με συνομηλίκους και ενήλικες σε ένα κοινοτικό περιβάλλον. Παρόμοιες απόψεις εκφράστηκαν από νεαρές ενήλικες γυναίκες που ζουν σε SILA, υπογραμμίζοντας την αξία για αυτές να αισθάνονται ασφαλείς στο σημερινό τους περιβάλλον. Με τον ίδιο τρόπο, γίνεται αντιληπτή η ανάδοχη φροντίδα ως πολύ ωφέλιμη, ειδικά για τα μικρότερα παιδιά, αναφορικά με την ευημερία τους και ολόκληρης της ανάδοχης οικογένειας, συμπεριλαμβανομένων των βιολογικών παιδιών των ανάδοχων γονέων. Ένας ανάδοχος γονέας ενός εξάχρονου αγοριού είπε:

²⁴ Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) (2014) *Ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και διακρίσεις στην αγορά εργασίας*. ΕΚΚΕ.

²⁵ Ibid.

“Έντυπωσιαστήκαμε από το πόσο καλά έχει προσαρμοστεί στην οικογένεια και από τους δεσμούς που έχουν δημιουργηθεί με όλα τα μέλη της οικογένειας. Είναι μια εμπειρία που έχει εμπλουτίσει τη ζωή μας”.

Οι φροντιστές συνέκριναν τις συνθήκες διαβίωσης παιδιών και νεαρών ενηλίκων πριν και μετά την είσοδο στο SIL/SILA και την ανάδοχη φροντίδα, υποδεικνύοντας ότι αυτά τα μοντέλα επιταχύνουν τη διαδικασία αυτονομίας, καθώς έχουν τις ευκαιρίες που χρειάζονται για να αναπτύξουν τις απαραίτητες δεξιότητες ζωής (π.χ. μαγειρέμα, διαχείριση χρημάτων) και να συνεργαστούν με την τοπική κοινωνία. Ωστόσο, οι προηγούμενες εμπειρίες των ασυνόδευτων ανηλίκων συχνά αποτελούν πρόκληση για τους φροντιστές που αντιμετωπίζουν το συνεχές τραύμα των παιδιών και την έλλειψη κινήτρων τους ώστε να ενεργήσουν με ευελιξία και να συμμετάσχουν σε νέες δραστηριότητες που θα ωφελούσαν τη ζωή τους.

“Τα παιδιά που εισέρχονται στο SIL είναι ήδη εξαντλημένα και επηρεάζονται ψυχικά λόγω των προηγούμενων εμπειριών, των ταξιδιών και των συνθηκών υποδοχής τους στην Ελλάδα. Αυτή είναι μια πραγματικότητα που πρέπει να αντιμετωπίσουμε”.

(ΣΟΕ 1, Εργαζόμενος υποστήριξης SIL)

Η επιτυχία αυτού του μοντέλου εναλλακτικής φροντίδας επηρεάζεται σημαντικά από τη διαθεσιμότητα πόρων και την αδιάλειπτη χρηματοδότηση. Ελλείπει ασφαλούς και επαρκούς χρηματοδότησης, υπάρχουν σοβαρές επιπτώσεις στην ανάπτυξη μακροπρόθεσμων και βιώσιμων προσεγγίσεων με θετικά αποτελέσματα που ενισχύουν την ανεξαρτησία, απομακρύνονται ουσιαστικά από μοντέλα φροντίδας έκτακτης ανάγκης, κλείνουν κενά και αποφεύγουν μεθόδους ιδρυματοποίησης ή άλλες μεθόδους που δεν ταιριάζουν σε εφήβους. Αυτό τέθηκε ως μείζον θέμα από τους εργαζομένους υποστήριξης που επιβεβαίωσαν ότι οι διακοπές στη χρηματοδότηση δημιούργησαν προβλήματα στην παροχή υπηρεσιών, ειδικά όσον αφορά τις εκπαιδευτικές, ψυχαγωγικές, αθλητικές και πολιτιστικές δραστηριότητες για τους ασυνόδευτους ανηλίκους. Όπως εξήγησαν,

η αναζήτηση λύσεων έκτακτης ανάγκης όπως η συμμετοχή εθελοντών στην παροχή υπηρεσιών δεν μπορεί να είναι παρά μια προσωρινή λύση. Τόνισαν επίσης την ανάγκη αντιμετώπισης αυτού του ζητήματος στο πλαίσιο της παροχής μακροπρόθεσμων και μόνιμων λύσεων.

Συμπληρωματικοί παράγοντες/δυναμική που σχετίζονται με τον ρόλο των εναλλακτικών μοντέλων φροντίδας στην ένταξη.

Ηλικία: η ηλικία κατά την οποία οι ασυνόδευτοι ανήλικοι μπαίνουν σε εναλλακτική φροντίδα εντοπίστηκε από τους εργαζομένους ότι έχει σημαντικό αντίκτυπο καθ' όλη τη διάρκεια των προσπαθειών τους να υποστηρίξουν τους ασυνόδευτους ανηλίκους στην πορεία τους προς την αυτονομία και την κοινωνική συμμετοχή. Οι εργαζόμενοι τόνισαν ότι η ενσωμάτωση των παιδιών είναι αμφισβητήσιμη δεδομένου ότι η πλειονότητα των ασυνόδευτων ανηλίκων μπαίνουν στο SIL σε ηλικία 17 ετών και άνω, παράγοντας που προσθέτει άγχος και ένταση και στις δύο πλευρές, λόγω της έλλειψης χρόνου για να εργαστούν σωστά στις πτυχές της ένταξης. Τα κριτήρια για την είσοδο σε μονάδες φροντίδας φαίνεται να διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο όταν εξετάζουμε τι λειτουργεί και τι όχι σε εναλλακτικές δομές φροντίδας.

Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που βρίσκονταν στην Ελλάδα για λίγους μόνο μήνες πριν από τη συμμετοχή τους στο ερευνητικό πρόγραμμα, έδειξαν έλλειψη κινήτρων για να καταβάλουν προσπάθειες για την ένταξη. Ωστόσο, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που ζουν στην Ελλάδα εδώ και χρόνια αντιλήφθηκαν πιο θετικά την πιθανότητα παραμονής στην Ελλάδα. Επιπλέον, οι ανάδοχοι γονείς είδαν την ένταξη των μικρότερων παιδιών που μπαίνουν σε ανάδοχη φροντίδα με πολύ αισιόδοξο τρόπο.

Εθνότητα: Υπήρχαν μικτές απόψεις σχετικά με την εθνότητα και τον αντίκτυπό της στην διαδικασία ένταξης. Ένας εργαζόμενος του SIL αναφέρθηκε στην εθνότητα ως σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει τα κίνητρα των νέων και τον καθορισμό στόχων για ένταξη:

“Αυτό που έχω παρατηρήσει είναι ότι τα παιδιά από το Πακιστάν, που έχουν πολύ λίγες πιθανότητες να λάβουν άσυλο, προσπαθούν περισσότερο. Πηγαίνουν σχολείο ή βρίσκουν δουλειά για να αυξήσουν τις πιθανότητές τους να μείνουν”.

(ΣΟΕ 4, Εργαζόμενος υποστήριξης SIL)

Οι Αφγανοί ασυνόδευτοι ανήλικοι εξέφρασαν ενδιαφέρον για τη δυνατότητα να εδραιώσουν μια ζωή στην Ελλάδα, αναφερόμενοι στη σημασία της μάθησης και της εύρεσης εργασίας σύντομα. Αντίθετα, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι από το Μπαγκλαντές, το Πακιστάν και τη Σομαλία ένιωσαν ότι είναι πιο δύσκολο να παραμείνουν στην Ελλάδα.

Είναι δύσκολο να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με το εάν η εθνότητα έχει αντίκτυπο στις διαδικασίες ένταξης των ασυνόδευτων ανηλίκων στην Ελλάδα. Μπορούμε μόνο να κάνουμε κάποιες παρατηρήσεις με βάση τις απόψεις των συμμετεχόντων. Ωστόσο, πρέπει να αναφερθεί ότι η εθνότητα είναι ένας παράγοντας που αλληλεπιδρά με άλλες μεταβλητές, όπως η ηλικία, το υπόβαθρο, το προσωπικό ιστορικό, τη μεταναστευτική κατάσταση και τις προσδοκίες κάθε συμμετέχοντος, και δεν μπορεί να σταθεί από μόνη της ως καθοριστικός παράγοντας για την ένταξη.

3.2. Νομικές πτυχές της ένταξης

Η νομοθεσία, αλλά κυρίως η προσπάθεια που απαιτείται για την απόκτηση νομικού καθεστώτος, η οποία συχνά συνεπάγεται περίπλοκα και ακατανόητα εμπόδια κατά την πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες, αποτελεί πραγματικό εμπόδιο για τη ζωή των ασυνόδευτων ανηλίκων. Το νομικό καθεστώς σε όλες τις περιπτώσεις είναι ο κύριος παράγοντας που επηρεάζει θετικά ή αρνητικά τα παιδιά και τους νέους που βρίσκονται σε διαδικασία κοινωνικής ένταξης, είτε είναι κάτοικοι SIL είτε έχουν κλείσει τα 18 και αναζητούν εργασία.

Σε μια ΣΟΕ, ένα αγόρι μίλησε για την αργή νομική διαδικασία στην Ελλάδα. Για παράδειγμα, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι και οι νεαροί ενήλικες πρέπει

μερικές φορές να περιμένουν δύο χρόνια για μια συνέντευξη ασύλου και η πιθανότητα απόρριψης είναι υψηλή. Σύμφωνα με αφηγήσεις νεαρών συμμετεχόντων, οι νόμοι αλλάζουν συνεχώς, μεταβάλλοντας εντελώς τις διαδικασίες από τη μια μέρα στην άλλη, ενώ πρέπει να ανταπεξέλθουν στο ψυχολογικό βάρος της ανασφάλειας για το μέλλον τους. Τόσο αγόρια όσο και κορίτσια μίλησαν για αγχωτικά συναισθήματα που προέρχονται από τα ασαφή αποτελέσματα των νομικών διαδικασιών και αναφέρθηκαν στον ψυχολογικό αντίκτυπο αυτής της ανασφάλειας στην καθημερινότητά τους. Ένα κορίτσι είπε:

“Σκεφτόμαστε όλη την ώρα για αυτό και φέρνει πολύ άγχος. Μπορεί να σε απορρίψουν και μπορεί να χρειαστεί να φύγεις και να μην έχεις χρήματα”.

(18χρονη Αφγανή)

Ένα άλλο κορίτσι, που μίλησε για τον συναισθηματικό αντίκτυπο του να ζεις στην ανασφάλεια, είπε:

“Απλώς επιβιώνουμε, δε ζούμε, είμαστε ψυχικά πιεσμένοι και απογοητευόμαστε”.

(18χρονη Σομαλή, κάτοικος SILA)

Τα αποτελέσματα της έρευνας από τις ΣΟΕ με ενήλικες δείχνουν ότι η έλλειψη νομικών εγγράφων, μαζί με τις περίπλοκες γραφειοκρατικές διαδικασίες, προκαλεί άγχος, φόβο και απογοήτευση σε παιδιά και νεαρούς ενήλικες. Το “να βρίσκονται σε μια συνεχή μετάβαση”, από τη στιγμή που φτάνουν στην Ελλάδα, μέχρι την τρέχουσα διαμονή τους στο SIL/SILA, σε ορισμένες περιπτώσεις επηρεάζει τα κίνητρά τους να συνεχίσουν την καθημερινότητά τους και να καταβάλουν σοβαρές προσπάθειες για την ένταξη. Οι επαγγελματίες τόνισαν επίσης ότι ακόμη και όταν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι και οι νεαροί ενήλικες είναι επιλέξιμοι για άσυλο, η κατάσταση δεν βελτιώνεται σημαντικά. Αντίθετα, είναι μόνο η αρχή ενός άλλου γύρου διοικητικών διαδικασιών που δοκιμάζουν την υπομονή τους και επηρεάζουν την ευημερία τους.

26 Hadjijani, A. (2010) Για την κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα. Tocqueville Review/La Revue Tocqueville, The 31.1: 7-40.

Γενικά, τα δεδομένα που προέκυψαν από τις ΣΟΕ με τους εργαζόμενους υποστήριξης αποκάλυψαν ότι οι νέοι σπάνια έχουν θετική αντίληψη για την έκβαση της προσωπικής τους υπόθεσης σε νομικούς όρους – για παράδειγμα, μπορεί να πιστεύουν ότι έχουν ελάχιστες πιθανότητες να αποκτήσουν νομικό καθεστώς στην Ελλάδα και αυτό δημιουργεί έλλειψη ενδιαφέροντος για την ένταξη. Υπό αυτή την έννοια, το νομικό καθεστώς εκλαμβάνεται ως εμπόδιο στο έργο των εργαζομένων σε SIL για να βοηθήσουν τους νέους να γίνουν αυτόνομοι και να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους. Αυτή η κατάσταση απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή, όπως η ανάγκη διασφάλισης της σταθερότητας της νομικής υπόστασης των ασυνόδευτων ανηλίκων. Αυτή είναι απαραίτητη προϋπόθεση για κάθε ουσιαστική προσπάθεια ένταξής τους.

3.3. Πτυχές κοινωνικής συνοχής

Έχουν μελετηθεί βασικές πτυχές της κοινωνικής συνοχής, διερευνώντας τον βαθμό αποδοχής της μετανάστευσης από την κοινωνία, και από τις δύο πλευρές – συμπεριφορές μεταναστών και προσφύγων σε σύγκριση με εκείνες των γηγενών. Άλλες έρευνες έχουν δείξει ότι θετικοί δείκτες κοινωνικής συνοχής είναι ο βαθμός στον οποίο οι μετανάστες και οι πρόσφυγες αισθάνονται ενσωματωμένοι, έχουν την αίσθηση ότι ανήκουν και βιώνουν τη συνολική ικανοποίηση από τη ζωή όλων των πολιτών.²⁶

Κατά τη διάρκεια των συνεδριών Photovoice, τα παιδιά μοιράστηκαν φωτογραφίες μέσω των οποίων ήθελαν να εκφράσουν τον τύπο της κοινωνίας που θέλουν. Μίλησαν για τη σημασία της διαφορετικότητας και του σεβασμού σε μια ανοιχτή κοινωνία, τα μέλη της οποίας έχουν ίσες ευκαιρίες. Σε μία από τις συνεδρίες, ένας συμμετέχων είπε:

“Θα πρέπει να είμαστε όλοι μαζί και να ζούμε με σεβασμό χωρίς διαφωνίες. Η κοινωνία μας πρέπει να είναι έτσι... με διαφορετικότητα και να έχει σεβασμό ο ένας για τον άλλον”.

(16χρονο αγόρι από το Αφγανιστάν)

3.3.1. Πρόσβαση και ποιότητα υπηρεσιών

Γενικά, αναφέρθηκαν δυσκολίες από τους ασυνόδευτους ανηλίκους και τους νεαρούς ενήλικες σε σχέση με την πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες για την έκδοση σημαντικών εγγράφων, όπως ο αριθμός κοινωνικής ασφάλισης (ΑΜΚΑ και ΠΑΑΥΠΑ) και ο αριθμός φορολογικού μητρώου (ΑΦΜ). Η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης αναφέρθηκε ως ιδιαίτερα προβληματική. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι δεν λάμβαναν ποιοτική υγειονομική περίθαλψη όποτε πήγαιναν σε δημόσια νοσοκομεία και ότι είχαν βιώσει εχθρικές συμπεριφορές λόγω της φυλής και της εθνικότητάς τους. Οι διακρίσεις τους ανησύχησαν επίσης όταν έπρεπε να έχουν πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες για γραφειοκρατικές διαδικασίες και να λάβουν έγγραφα.

Αναφέρθηκαν επίσης στις αδιάφορες συμπεριφορές των δημοσίων υπαλλήλων όσον αφορά την εξυπηρέτησή τους. Για παράδειγμα, μια 18χρονη Αφγανή είπε:

“Δεν μας δίνουν σημασία στις δημόσιες υπηρεσίες. Είναι ηλικιωμένοι άνθρωποι χωρίς διάθεση να δουλέψουν”.

Τέτοιες συμπεριφορές φαίνεται να επιδεινώνουν περαιτέρω τα υπάρχοντα διοικητικά και γραφειοκρατικά εμπόδια. Ένα αγόρι που ήθελε να γραφτεί στην ΕΠΑΣ (σχολή επαγγελματικής κατάρτισης) εξέφρασε την απογοήτευσή του γιατί δεν του παρείχαν φορολογικό αριθμό, ΑΦΜ. Χωρίς ΑΦΜ δεν μπορούσε να εγγραφεί στο σχολείο. Όλα τα παραπάνω εμπόδια φέρνουν τους νέους σε αδιέξοδο, αγωνία και αβεβαιότητα για το μέλλον τους- μια κατάσταση που παρατηρήθηκε επίσης από τους εργαζομένους.

Αν και τα προαναφερθέντα εμπόδια ήταν πάντα μια πρόκληση για τους ασυνόδευτους ανηλίκους και τους νεαρούς ενήλικες, περαιτέρω περιορισμοί ως αποτέλεσμα της πανδημίας COVID-19 προκάλεσαν

²⁶ Hadjijani, A. (2010) Για την κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα. Tocqueville Review/La Revue Tocqueville, The 31.1: 7-40.

σοβαρές καθυστερήσεις στην πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες, υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης και ασύλου, σχολεία και κοινοτικές υπηρεσίες, όπως ψυχαγωγικές, αθλητικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες, επιδεινώνοντας το βάρος τους. Οι εργαζόμενοι τόνισαν αλλαγές στην ψυχική κατάσταση των ασυνόδευτων ανηλίκων, εξέφρασαν ανησυχίες ότι είχαν λιγότερες ευκαιρίες να συμμετάσχουν σε δραστηριότητες και τόνισαν την εκτεταμένη αδράνειά τους, ειδικά τους μήνες που τα σχολεία ήταν κλειστά λόγω καραντίνας. Η φοίτηση μέσω διαδικτυακών μαθημάτων ήταν μια περαιτέρω πρόκληση για τους νέους που δεν είχαν πάντα πρόσβαση σε εξοπλισμό για να παρακολουθήσουν μαθήματα ή που αντιμετώπιζαν συνεχώς προβλήματα που δημιουργούσε η δύσκολη μετάβαση στην εικονική ζωή. Αντίθετα, μόλις ξανάρχισαν οι δραστηριότητες, τα παιδιά που ασχολούνται με τον αθλητισμό τόνισαν τη μεγάλη σημασία του στην καθημερινότητά τους:

“Η άσκηση είναι κάτι που με βοηθά, με ενθαρρύνει, με κάνει πιο δυνατό άνθρωπο να πηγαίνω κάθε μέρα και να βλέπω μια θετική εξέλιξη στον εαυτό μου μέσα από αυτήν”.

(17χρονος Αφγανός, κάτοικος SIL)

3.3.2. Δίκτυα φροντίδας/δυναμική της οικογένειας

Κατά τη διάρκεια των ΣΟΕ, ζητήσαμε από τους νεαρούς συμμετέχοντες να σκεφτούν τα πιο σημαντικά δίκτυα φροντίδας στη ζωή τους και να τα σχεδιάσουν σε ένα κομμάτι χαρτί. Τόσο τα κορίτσια όσο και τα αγόρια τόνισαν τον ζωτικό ρόλο των οικογενειών και των συγγενών τους στη ζωή τους. Τόνισαν την ανάγκη να διατηρήσουν μια σχέση με τις οικογένειές τους και μερικοί είπαν ότι η οικογένειά τους ήταν ένα σημαντικό στήριγμα για αυτούς. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι νέοι απέφευγαν να παρέχουν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις σχέσεις τους με τους γονείς τους. Μια ξεκάθαρη περίπτωση ήταν ένα αγόρι, το οποίο ανέφερε:

“Ζωγράφισα εμένα και τη μητέρα μου. Δεν μπορώ να μιλήσω γι’ αυτό – συγκινούμαι πολύ όταν τη σκέφτομαι. Ήμουν πολύ δεμένος μαζί της στο Μπαγκλαντές και θέλω πολύ να πάω να τη δω”.

(17χρονο αγόρι από το Μπαγκλαντές)

Αυτό το αγόρι επέλεξε να κρατήσει την εικόνα για τον εαυτό του, καθώς συγκινήθηκε και δεν ήθελε να το μοιραστεί με την ομάδα.

Από μια διαφορετική οπτική γωνία, οι εργαζόμενοι στα SIL τόνισαν τον αρνητικό αντίκτυπο της οικογένειας καταγωγής στις προσδοκίες των ασυνόδευτων ανηλίκων. Όταν βρεθούν στην Ελλάδα, πολλά παιδιά θέλουν να εργαστούν και να στείλουν χρήματα πίσω στο σπίτι, δίνοντας προτεραιότητα σε αυτό αντί να εργαστούν προς μια πορεία ένταξης. Ανέφεραν ότι αυτά τα παιδιά και οι νέοι συχνά απογοητεύονται όταν συνειδητοποιούν ότι πρέπει να κάνουν πολλά βήματα πριν να μπορέσουν να βρουν δουλειά στην Ελλάδα, όπως νομικές διαδικασίες και διαδικασίες υπηκοότητας, εκμάθηση της γλώσσας, εκπαίδευση ή επαγγελματική κατάρτιση. Κάποιοι συμβιβάζονται με αυτή τη συνειδητοποίηση και προσπαθούν να ακολουθήσουν το προτεινόμενο σχέδιο ενώ άλλοι προσπαθούν να βρουν εναλλακτικές λύσεις, όπως η ενασχόληση με επίσημες/άτυπες δουλειές μέσω των επαφών που έχουν με ομοεθνείς.

Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι και οι νεαροί ενήλικες αντιλαμβάνονταν επίσης τους φίλους και τις οικογένειές τους ως ένα σημαντικό δίκτυο φροντίδας στη ζωή τους και εκτιμούσαν τις σχέσεις τους με τους εργαζομένους και το προσωπικό της ΜΕΤΑδρασης, από τους οποίους λαμβάνουν υποστήριξη και καθοδήγηση. Οι περισσότεροι από αυτούς συμπεριέλαβαν βοηθούς και φροντιστές ως “σημαντικά πρόσωπα” στη ζωή τους. Το παρακάτω σχέδιο του 17χρονου αγοριού από το Αφγανιστάν είναι αρκετά αποκαλυπτικό, όπως και η εξήγησή του για το τι έχει ζωγραφίσει.

“Πρώτα, ζωγράφισα τα παιδιά – τέσσερις από εμάς – που μένουμε εδώ στο σπίτι. Τα παιδιά είναι πολύ ευγενικά και καλά. Έξω από το σπίτι, ζωγράφισα άλλους ανθρώπους όπως το προσωπικό της ΜΕΤΑδρασης, που προσπαθούν να κάνουν το καλύτερο, μέρα και νύχτα, προσπαθούν να κάνουν το καλύτερο, αν αρρωστήσουμε, είναι εδώ, οι δικηγόροι μας και όλοι. Βάζω μια καρδιά γιατί αγαπώ αυτούς τους ανθρώπους. Έπειτα, οι γονείς και τα αδέρφια μου, απλά έβαλα μια καρδιά γιατί τους αγαπώ. Εδώ, τα σπορ μου, το βόλεϊ και τέλος είναι οι φίλοι μου, τους ξέρω, είναι πολύ καλοί άνθρωποι και τους αγαπώ”

Μια 19χρονη κοπέλα που αυτή τη στιγμή ζει σε SILA έδωσε μια άλλη προοπτική αυτού που αντιλαμβάνεται ως “σημαντικό” και χρήσιμο για τη ζωή της. Όπως αντικατοπτρίζεται στο ακόλουθο σχέδιο, σχεδίασε την οικογένειά της στην πατρίδα και τους φίλους της ως μέρος του κύκλου, και συμπεριέλαβε επίσης στον κύκλο εσωτερική γαλήνη, αυτοπεποίθηση, στόχους και προβλήματα. Εξήγησε περαιτέρω ότι η εσωτερική γαλήνη

και αυτοπεποίθηση, παρά τα όποια εμπόδια και ανησυχίες, ήταν σημαντικές αξίες που τη βοήθησαν να κινηγήσει τους προσωπικούς της στόχους. Ανέφερε ότι τα προβλήματα και οι ανησυχίες είναι επίσης μέρος της ζωής και θα πρέπει να αναγνωρίζονται ως “μαθήματα από τα οποία πρέπει να διδαχθούμε” και να τα ενστερνιστούμε ως τέτοια.

Οι τυπικές και άτυπες σχέσεις διαδραματίζουν βασικό ρόλο στην υποστήριξη της μετάβασής τους στην ανεξαρτησία. Ολόκληρο το δίκτυο σχέσεων είναι θεμελιώδες, ιδιαίτερα για τα παιδιά που είναι μόνα τους καθ’ όλη τη διάρκεια της μεταναστευτικής τους διαδρομής και της εγκατάστασής τους σε ένα νέο περιβάλλον. Η δημιουργία επίσημων σχέσεων βοηθά τα ασυνόδευτα παιδιά να αποκτήσουν πρόσβαση σε ένα ευρύτερο δίκτυο υπηρεσιών, αλλά, ακόμη πιο σημαντικό, η δημιουργία άτυπων σχέσεων με συνομηλίκους (ξένους και Έλληνες) και φίλους, καθώς και με το οικογενειακό περιβάλλον τους παρέχει συναισθηματική υποστήριξη. Αυτές οι σχέσεις είναι κάτι θετικό που μπορούν να κουβαλούν μαζί τους στην πορεία τους προς την ενηλικίωση.

4. Βασικά ευρήματα του έργου Photovoice

Ενώ περιλαμβάνεται μια περίληψη των ευρημάτων από το έργο Photovoice σε αυτήν την έκθεση, τα πλήρη ευρήματα και λεπτομέρειες σχετικά με τη μεθοδολογία βρίσκονται σε ξεχωριστή αναφορά στον [ιστότοπο της ΜΕΤΑδρασης](#).

Πραγματοποιήθηκαν τρεις συνεδρίες, με συνολικά 8 Αφγανούς συμμετέχοντες, όλοι κάτοικοι των SIL. Στην πρώτη συνεδρία εξηγήθηκε η μεθοδολογία του εργαστηρίου στους νεαρούς συμμετέχοντες μέσω βιωματικών ασκήσεων. Ενθαρρύνθηκαν να εργαστούν συλλογικά σε πολλά στάδια των συνεδριών, σε μικρότερες ή μεγαλύτερες ομάδες. Έβγαλαν φωτογραφίες, τις ανέλυσαν και ενημερώθηκαν για τις ηθικές πτυχές του εργαστηρίου (δηλαδή, ποιες φωτογραφίες μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε χωρίς να προκαλέσουμε βλάβη και ποια θέματα μπορεί να είναι επιβλαβή κατά τη διάρκεια του έργου). Αποφάσισαν επίσης τους κανόνες της ομάδας που πρέπει να τηρούνται κατά τη διάρκεια των συναντήσεων. Στη δεύτερη και την τρίτη συνάντηση, οι νεαροί συμμετέχοντες αποφάσισαν συλλογικά τα θέματα που ήθελαν να φωτογραφίσουν, να συζητήσουν και να αναλύσουν κατά τη διάρκεια της κάθε συνάντησης..

Αναδείχθηκαν δύο βασικά θέματα:

1) Η πόλη της Αθήνας.

2) Σχέσεις με την κοινότητα.

Φωνές των ασυνόδευτων ανηλίκων

Μόλις τραβήχτηκαν οι φωτογραφίες, δόθηκε χρόνος στους συμμετέχοντες να τις διαχωρίσουν σε δύο κατηγορίες: αυτές που ένιωθαν άνετα να συζητήσουν και τις άλλες που ήθελαν να παραμείνουν ιδιωτικές. Η φωτογραφία κάθε συμμετέχοντα αναλύθηκε στη δίωρη συνάντηση. Τα αγόρια έδωσαν έναν τίτλο και μια λεζάντα σε κάθε φωτογραφία. Πριν από αυτή τη διαδικασία, οι

συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να σχολιάσουν ο ένας τις φωτογραφίες του άλλου και να εκφράσουν διαφορετικές απόψεις για την ίδια εικόνα.

Διάφορα βασικά μηνύματα προέκυψαν μέσα από τις φωνές των παιδιών που συμμετείχαν στο έργο PV. Κυρίως, έδωσαν έμφαση στις αξίες που είναι σημαντικές για την ευημερία τους, στο πλαίσιο των σχέσεών τους στην κοινότητα. Επέλεξαν να μεταφέρουν μηνύματα μέσω των φωτογραφιών τους σχετικά με τη σημασία της ασφάλειας, της ειρήνης και της υποστήριξη, του σεβασμού και της διαβίωσης σε μια ποικιλόμορφη κοινωνία όπου κυριαρχεί η ισότητα, της διασκέδασης και της

απόλαυσης της νεότητάς τους με τους φίλους τους και, τέλος, της υποστήριξης ενώ μεταβαίνουν στην ενηλικίωση.

1. Υποστήριξη και προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων σημαίνει να τους παρέχουμε ευκαιρίες να εντοπίσουν τυχόν κινδύνους που αντιμετωπίζουν και να μιλήσουν για τις ανησυχίες τους και για το τι σημαίνει ασφάλεια για αυτούς. Όπως είπε ξεκάθαρα ένας συμμετέχοντας: **“Είναι σημαντικό να βοηθάς τους ανθρώπους να μάθουν τα σωστά πράγματα στη ζωή και να γίνουν καλύτεροι άνθρωποι”**. Για τον σκοπό αυτό, επαγγελματίες, σε συνεργασία με τα παιδιά, μπορούν να αναπτύξουν προληπτικές στρατηγικές και απαντήσεις σε αναμενόμενους κινδύνους.
2. Υποστήριξη της μετάβασης των ασυνόδευτων ανηλίκων στην ενηλικίωση και στην πορεία τους προς την ανεξαρτησία, με διάφορους τρόπους (π.χ. στέγαση, εκπαίδευση, απασχόληση, οικονομική υποστήριξη), αλλά κυρίως βοηθώντας τους να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους ως ενεργά και ισότιμα μέλη της κοινωνίας.

3. Ενίσχυση πρωτοβουλιών κατά των διακρίσεων σε κοινοτικό επίπεδο δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στην προώθηση της πολιτιστικής ποικιλομορφίας μέσω, για παράδειγμα, της δημιουργίας κέντρων νεότητας και σχεδιασμού και της εφαρμογής δραστηριοτήτων που φέρνουν κοντά τους πρόσφυγες με τους ντόπιους εφήβους για την ανάπτυξη επίσημων/άτυπων σχέσεων στο πλαίσιο της καταπολέμησης των διακρίσεων και της ξενοφοβίας.
4. Προώθηση της συμμετοχής των ασυνόδευτων ανηλίκων ενθαρρύνοντας την ενεργό συμμετοχή τους στην κοινωνία, υπερασπίζοντας τα δικαιώματά τους και κάνοντας τη φωνή τους να ακουστεί μέσω της πρόσβασής τους στη λήψη αποφάσεων σχετικά με την πολιτική.

Τίτλος: “Άνθρωποι από διαφορετικές κοινωνίες”

“Σεβασμός” είναι η λέξη κλειδί σε αυτή τη φωτογραφία, που τραβήχτηκε ένα βράδυ από ένα σημείο με θέα την Ακρόπολη. Ο νεαρός που τράβηξε τη φωτογραφία είπε: «Η σύγχρονη κοινωνία μας απεικονίζεται σε αυτή την εικόνα

όπου μπορούμε να δούμε διάφορες εθνικότητες όλες μαζί. Όλοι ζουν μαζί με σεβασμό, χωρίς διαφωνίες. Η κοινωνία μας πρέπει να είναι έτσι: πρέπει να νιώθουμε ασφαλείς.»

5. Συμπέρασμα

Διάφοροι παράγοντες διευκολύνουν και περιορίζουν τις διαδρομές μετάβασης στην ανεξαρτησία για τους ασυνόδευτους ανηλικούς στην Ελλάδα. Μοντέλα εναλλακτικής φροντίδας, όπως SIL, SILA και ανάδοχη φροντίδα, παρέχουν απτά οφέλη στην προετοιμασία και την υποστήριξη των παιδιών και των νέων προς την αυτονομία τους. Τα περιβάλλοντα με οικογενειακά χαρακτηριστικά παρέχουν ένα πλαίσιο ποιοτικής φροντίδας και προσφέρουν μια ασφαλή βάση μέσω της οποίας οι ασυνόδευτοι ανήλικοι μπορούν να αναρρώσουν από προηγούμενα τραύματα και να περάσουν ομαλά στην ένταξη.

Η απόκτηση νομικού καθεστώτος φαίνεται να έχει σημαντικό αντίκτυπο στη διαδικασία ένταξης των ασυνόδευτων ανηλικών και έχει καθοριστικό ρόλο επηρεάζοντας τα κίνητρα και τις προσπάθειές τους. Η ανασφάλεια και το άγχος που προκαλούν

οι μεγάλες καθυστερήσεις και οι περίπλοκες διεργασίες της διαδικασίας ασύλου αποθαρρύνουν τις προσπάθειες των παιδιών για ενσωμάτωση. Οι διακρίσεις είναι εμφανείς σε μια σειρά κοινωνικών πλαισίων, όπως τα σχολεία, οι θέσεις εργασίας, οι δημόσιοι χώροι και οι κοινωνικές υπηρεσίες, και εμποδίζουν αυτά τα νεαρά αγόρια και κορίτσια από το να αισθάνονται σεβασμό ως ίσα μέλη της κοινωνίας. Τέλος, οι τυπικές και άτυπες σχέσεις είναι θεμελιώδεις για την υποστήριξη των προσπαθειών των ασυνόδευτων ανηλικών προς την ένταξη. Η σύνδεσή τους με την οικογένεια, τους συνομηλικούς, τους φίλους, τους εργαζομένους που τους φροντίζουν και το λοιπό προσωπικό της ΜΕΤΑδρασης διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στη δημιουργία ασφαλών γεφυρών μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος και στην επίτευξη θετικών διαδρομών για μια επιτυχημένη ένταξη στην Ελλάδα.

6. Συστάσεις

Με βάση τα ευρήματα αυτής της έρευνας, οι ακόλουθες συστάσεις μπορούν να εφαρμοστούν σε παρόμοια περιβάλλοντα και προγράμματα που στοχεύουν στην ένταξη των παιδιών σε μετακίνηση και στην εφαρμογή βιώσιμων λύσεων προς το συμφέρον του παιδιού.

6.1. Για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής

- **Συντονισμός εθνικών και τοπικών αρχών που είναι υπεύθυνες για την ανάπτυξη πολιτικών που επηρεάζουν τα παιδιά**, όπως οι πολιτικές ένταξης, οι πολιτικές για τη νεολαία, οι κοινωνικές πολιτικές, οι πολιτικές για ίσες ευκαιρίες και δικαιοσύνη, που επιτρέπουν τον

αποτελεσματικό σχεδιασμό και τη συνεκτική εφαρμογή της νομοθεσίας και των προτύπων.

- **Εφαρμογή ενός σαφούς εθνικού πλαισίου με τη μορφή σχεδίου πορείας, για την καλύτερη προστασία και προώθηση των δικαιωμάτων των ασυνόδευτων ανηλικών που εξέρχονται από τις δομές φροντίδας, σύμφωνα με τις ιδιαίτερες ανάγκες τους.** Οι ανάγκες αυτών των νέων πρέπει να αντιμετωπιστούν ανεξάρτητα από το νομικό τους καθεστώς.²⁷ Το σχέδιο θα πρέπει να περιλαμβάνει υπηρεσίες εκπαίδευσης, στέγασης, υγείας, αναψυχής και άλλες υποστηρικτικές υπηρεσίες, με έμφαση στην ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των γραφείων απασχόλησης και των μηχανισμών και διαδικασιών υποδοχής. Ένα τέτοιο σχέδιο

²⁷ Lane, P. and Tribe, R. (2006) Άνιση φροντίδα: μια εισαγωγή στην κατανόηση της πολιτικής του Ηνωμένου Βασιλείου και των

επιπτώσεών της στα παιδιά που ζητούν άσυλο. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, 2:2: 7-14.

θα μπορούσε να διευκολύνει την πρόσβαση στην αγορά εργασίας για τους ασυνόδευτους ανηλίκους που έχουν συμπληρώσει τα 18, ενώ θα τους στηρίξει επίσης όσον αφορά τη στέγαση και τη χρηματική βοήθεια μέχρι να κλείσουν τα 21 ή/και να γίνουν οικονομικά ανεξάρτητοι.²⁸

- **Εφαρμογή ενός ευαισθητοποιημένου ως προς το φύλο εργασιακού και εκπαιδευτικού πλαισίου**, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες των νεαρών γυναικών πριν και μετά την ενηλικίωση (π.χ. γονική ευθύνη), ώστε καμία γυναίκα να μην αποκλειστεί.
- **Απλοποίηση και εμπλουτισμός των διαδικασιών που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση των επαγγελματικών δεξιοτήτων, του γραμματισμού και των “δεξιοτήτων προσωπικότητας” των ασυνόδευτων ανηλίκων, που αποκτήθηκαν στη χώρα καταγωγής τους**, συμπεριλαμβανομένης της τακτικής ενημέρωσης αυτών των δεξιοτήτων,

με βάση την ατομική καθοδήγηση, τα κίνητρα, τους προσωπικούς στόχους και τις επιθυμίες κάθε νέου.²⁹

- **Πρώθηση προληπτικών παρεμβάσεων και πληροφόρησης στους ασυνόδευτους ανηλίκους σχετικά με την εργατική νομοθεσία στην Ελλάδα και τους κινδύνους που συνδέονται με την άτυπη απασχόληση και την παράνομη δραστηριότητα** (π.χ. εμπορία και σεξουαλική εκμετάλλευση).
- **Δημιουργία ευκαιριών που θα επιτρέψουν στους ασυνόδευτους ανηλίκους να συνδυάσουν τη μελέτη/κατάρτιση με την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και την απασχόληση ή τα επαγγελματικά μαθήματα**. Διευκόλυνση της πρόσβασης σε συνεχείς ευκαιρίες μάθησης και επαγγελματικές ευκαιρίες με τη μορφή υποτροφιών, πρακτικής άσκησης και μαθητείας.

6.2. Για ΜΚΟ και επαγγελματίες

- **Συνέχιση της ενθάρρυνσης και της αύξησης ευκαιριών για την κάλυψη των αναγκών των ασυνόδευτων ανηλίκων και των πρώην ασυνόδευτων ανηλίκων** βελτιώνοντας και επεκτείνοντας στοχευμένες πρωτοβουλίες και προγράμματα φιλοξενίας με επίκεντρο την εναλλακτική φροντίδα και την ένταξη, όπως τα SIL/SILA και η ανάδοχη φροντίδα.
- **Αύξηση των ευκαιριών για αλληλεπίδραση και αμοιβαία μάθηση μεταξύ των ασυνόδευτων ανηλίκων και των πρώην ασυνόδευτων ανηλίκων, των συνομηλίκων τους και του μόνιμου πληθυσμού** προκειμένου να δημιουργηθούν τυπικές και άτυπες σχέσεις στη διαδικασία ένταξης και να καταπολεμηθεί η ξеноφοβία, οι διακρίσεις και ο ρατσισμός.

- **Πρώθηση και επέκταση δραστηριοτήτων που αυξάνουν τις ευκαιρίες των ασυνόδευτων ανηλίκων και των πρώην ασυνόδευτων ανηλίκων, ώστε να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνία ως ισότιμα και ενεργά μέλη.**
- **Ενθάρρυνση πρωτοβουλιών που ενισχύουν τη συμμετοχή και τη συνεισφορά νεαρών κοριτσιών στην κοινωνία, την προστασία των δικαιωμάτων τους και την ικανότητά τους να ακουστεί η φωνή τους επηρεάζοντας τις αποφάσεις πολιτικής που τα αφορούν.**
- **Βελτίωση εισόδου σε εναλλακτικές δομές φροντίδας, όπως SIL, μόλις οι ασυνόδευτοι ανήλικοι γίνουν 16 ετών, έτσι ώστε οι εργαζόμενοι στην υποστήριξή τους να έχουν επαρκή χρόνο για να δημιουργήσουν σχέσεις εμπιστοσύνης και να εργαστούν για την ένταξη των ασυνόδευτων ανηλίκων.**

²⁸ Τσοβίλη (2021) Ατομική συνέντευξη για την ένταξη των παιδιών που κινούνται μεταξύ Μέσης Ανατολής και

²⁹ Κουβαρά, Ε. (2021) Ατομική συνέντευξη για την ένταξη των παιδιών που κινούνται μεταξύ Μέσης Ανατολής και Ευρώπης, που πραγματοποιήθηκε από την ομάδα της ΜΕΤΑδρασης.

- **Ανάπτυξη προγραμμάτων ένταξης στα σχολεία:** αυτά εφαρμόστηκαν πριν από μερικά χρόνια αλλά διακόπηκαν λόγω έλλειψης χρηματοδότησης. Σύμφωνα με αυτή την έρευνα, τα διαπολιτισμικά σχολεία μπορεί να εμποδίζουν την ενσωμάτωση των ασυνόδευτων ανηλίκων και θα πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες για την εγγραφή τους στα κοινά δημόσια σχολεία.
- **Αύξηση της ευαισθητοποίησης του κοινού σχετικά με τα προγράμματα φροντίδας αναδοχών ως επιλογή προς την ένταξη,** παροχή κατευθυντήριων γραμμών και πληροφοριών σε δημόσιες υπηρεσίες και σχολεία και μετέπειτα ψυχοκοινωνική υποστήριξη στους ανάδοχους γονείς.

7. Βιβλιογραφία

Άρθρο 51 - Ν. 4636/2019 - (Άρθρο 14 Οδηγίας 2013/33/ΕΕ) Εκπαίδευση ανηλίκων

AIDA & ECRE (2020) Επισκόπηση των κύριων αλλαγών από την προηγούμενη ενημέρωση της έκθεσης, 10 Ιουνίου 2020.

Bommes, M. (2012) Διεθνικισμός ή αφομοίωση; Στο C. Boswell & G. D'Amato (επιμ.), *Μετανάστευση και κοινωνικά συστήματα: Συλλογή δοκιμίων του Michael Bommes*. Έρευνα IMISCOE. Άμστερνταμ: Amsterdam University Press: 107–124.

Cabot, H. (2014) *Στο κατώφλι της Ευρώπης: Άσυλο και υπηκοότητα στην Ελλάδα*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Cantwell, N. (2010) Ένα έγγραφο συζήτησης για τη βελτίωση των ορισμών των επίσημων εναλλακτικών ρυθμίσεων παιδικής φροντίδας (αδημοσίευτο).

Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού (2005) Γενικό Σχόλιο 6: Χειρισμός ασυνόδετων παιδιών και παιδιών χωρισμένων από τις οικογένειες τους εκτός της χώρας καταγωγής τους.

Eide, K. (2007) Αναγνώριση και κοινωνική ένταξη: Η ερμηνεία των παιδιών εν κινήσει. *Γλώσσα και Διαπολιτισμική Επικοινωνία*, 7.2: 122-132.

Ευρωπαϊκός Ιστότοπος για την Ένταξη (2018) “Για πρώτη φορά στην Ελλάδα, υποστηρίζεται η ανεξάρτητη διαβίωση για τα κορίτσια πρόσφυγες”, 24 Νοεμβρίου.

Hadjiyani, A. (2010) Για την κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα. *Tocqueville Review/La Revue Tocqueville*, The 31.1: 7-40.

Jenson, J. (1998) *Χαρτογράφηση κοινωνικής συνοχής: Η κατάσταση της канаδικής έρευνας*. CPRN Μελέτη αριθ. F/03.

Κουβαρά, Ε. (2021) Ατομική συνέντευξη για την ένταξη των παιδιών που κινούνται μεταξύ Μέσης Ανατολής και Ευρώπης, που πραγματοποιήθηκε από την ομάδα της ΜΕΤΑδρασης.

Lane, P. and Tribe, R. (2006) Άνιση φροντίδα: Εισαγωγή στην κατανόηση της πολιτικής του ΗΒ και των επιπτώσεών της στα παιδιά που ζητούν άσυλο. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, 2.2: 7-14.

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) (2014) *Ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και διακρίσεις στην αγορά εργασίας*. ΕΚΚΕ.

NCSS (2021) GR EKKA Dashboard 2021. Ενημέρωση κατάστασης: Ασυνόδετα παιδιά στην Ελλάδα. 15 Ιανουαρίου 2021.

Odysseus Academic Network (2009) Δικαιώματα ασυνόδετων ανηλίκων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Είναι η νομοθεσία της ΕΕ για το άσυλο και τη μετανάστευση σύμφωνη με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού; Βρυξέλλες: OAN.

Παλαιολόγου, Ν. & Faas, D. (2012) Πόσο «διαπολιτισμική» είναι η εκπαίδευση στην Ελλάδα; Πληροφορίες από υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και εκπαιδευτικούς. Συγκρίνετε: *A Journal of Comparative and International Education*, 42,4: 563-584.

Πρόεδρος της Δημοκρατίας (2007) Προεδρικό Διάταγμα (ΠΔ) 220, άρθρο 1, στοιχείο στ).

Τσαλίκη, Ε. (2016) Παρουσίαση των Διαπολιτισμικών Σχολείων στην Ελλάδα: Προώθηση Διαπολιτισμικών Θεμάτων και Θεμάτων Ιθαγένειας;. *Journal Plus Education*, Τόμος XIV, Αρ. 1. σσ.357-374

Τσοβίλη, Δ. (2021) Ατομική συνέντευξη για την ένταξη των παιδιών που κινούνται μεταξύ Μέσης Ανατολής και Ευρώπης, που πραγματοποιήθηκε από την ομάδα της ΜΕΤΑδρασης.

UN (2010) Κατευθυντήριες γραμμές για την εναλλακτική φροντίδα των παιδιών, άρθρο 29.

Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (2017) Παγκόσμιες τάσεις – Αναγκαστική μετατόπιση το 2017. Γενεύη: Υπηρεσία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες.

Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (2019) “Τα μοναχικά παιδιά αντιμετωπίζουν την ανασφάλεια στα ελληνικά νησιά”, 14 Οκτωβρίου.

UNICEF (2001) Διακρίσεις-ρατσισμός-ξеноφοβία στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Wang, C. and Burris, M.A. (1997) Photovoice: Ιδέα, μεθοδολογία και χρήση για συμμετοχική εκτίμηση αναγκών. *Health Education & Behaviour*, 24: 369–387.

